

Spis treści

PROBLEMY OCENIANIA

- ▷ *Julian Ochendusko* — Ocenianie kształtujące strategią wyzwania aktywności uczniów i nauczycieli 3
- ▷ *Elżbieta Mazurek* — Jak podnieść efekty kształcenia umiejętności? 9

WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECI I MŁODZIEŻY

- ▷ *Małgorzata Woźniak-Wróblewska* — Profilaktyka wad wymowy u dzieci w wieku przedszkolnym ... 39
- ▷ *Małgorzata Woźniak-Wróblewska* — Refleksyjny przedszkolak — program z pedagogiki refleksyjnej 43
- ▷ *Joanna Daruk* — Jak żyć w przyjaźni? 55
- ▷ *Wiesława Krysztofowicz, Ewa Szymczak* — Konkurs wiedzy i umiejętności geograficznych „Wielkie miasta świata” (dla szkół ponadgimnazjalnych) 77
- ▷ *Krystyna Skalska* — Uczyć myśleć i wyciągać wnioski 84

POLECAMY NAUCZYCIELOM

- ▷ Polecamy... (recenzje) 89

Gdyński Kwartalnik Oświatowy

Wydawca: Gdyński Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, ul. Słowackiego 53, 81-392 Gdynia, tel./fax 058 620 53 46, e-mail: godn@sni.edu.pl, strona internetowa: www.sni.edu.pl/godn

Adres redakcji: Gdyński Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, ul. Słowackiego 53, 81-392 Gdynia, tel./fax 058 620 53 46, e-mail: godn@sni.edu.pl, strona internetowa: www.sni.edu.pl/godn

Redaktor naczelny: Elżbieta Wójcik

Zespół redakcyjny: Aleksandra Błażęberg, Tadeusz Bury, Iwona Chojnacka, Krystyna Ciesielska, Elżbieta Cymerys, Joanna Gawron, Teresa Kaczyńska, Waldemar Kotowski, Wiesława Krysztofowicz, Anna Kulińska, Katarzyna Kupper, Daniela Maćkiewicz, Ewa Madziąg, Elżbieta Mazurek, Izabela Niezgoda, Krystyna Skalska, Grażyna Szotrowska, Balbina Wawrzyniak, Renata Wolińska, Małgorzata Zygmunt

Okładka: Anna Tarasiewicz

Druk: PHU ATUT s.c., R. Przydatek J. Strahl, al. Zwycięstwa 30, 81-402 Gdynia, tel./fax 058 622 14 56

Skład: Zbigniew Mielewczyk, tel. (58) 711 27 93, e-mail: mielewczyk@gmail.com

Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów oraz zmiany ich tytułów. Nie zwraca tekstów artykułów niezamówionych.

Julian Ochenduszek

Ocenianie kształtujące strategią wyzwala aktywności uczniów i nauczycieli

Ocenianie kształtujące w poszukiwaniu rezerw w edukacji

Od dłuższego już czasu w całej Europie toczy się debata o miejscu i jakości edukacji w gospodarczym i społecznym rozwoju krajów. „Oświata, i jeszcze raz oświata!” — to hasło wielu rządów (J. Mac Beath, 2003). Powszechne staje się przekonanie, że tylko dobrze wykształceni ludzie potrafią radzić sobie z rezultatami globalizacji i zapewnić społeczeństwu zwartość. Eksplozja informacji, nowych technologii i współpracy międzynarodowej zmienia życie zawodowe i prywatne. Potrzebna jest edukacja, która zapewni jednostkom i grupom społecznym adaptowanie się do nowych warunków oraz wyzwoli zdolności kreowania swojego rozwoju.

Hiszpański filozof Fernando Savater alarmuje — „albo zrobimy coś z systemem edukacji, albo będziemy drżeć w strachu przed czekającą nas przyszłością” („ignorantów”). Uczelnie — jego zdaniem — nie wypuszczają w świat odpowiedzialnych i tolerancyjnych, a jednocześnie krytycznych członków społeczeństwa. Ignoranci, których Savater nazywa idiotami (idiota — grec. osoba pozbawiona cnót obywatelskich), nie tyle wykazują brak wiedzy szkolnej, co przede wszystkim nie mają żadnego przygotowania do życia w społeczeństwie obywatelskim. A wszystko to związane jest w dużej mierze z dominującym modelem tradycyjnej edukacji.

Już trzydzieści lat temu Jean Piaget (*Dokąd zmierza edukacja*, 1977) dostrzegł konieczność wielkiej zmiany oświatowej, mówiąc: „podstawowym celem kształcenia jest ukształtowanie człowieka zdolnego do robienia rzeczy nowych, a nie tylko powtarzającego to, co robiły już poprzednie pokolenia — człowieka twórczego, wynalazczego i odkrywczego”. Uważał on, że „wielkim niebezpieczeństwem dnia dzisiejszego są slogany, zbiorowe opinie, gotowe wzorce myślenia. Musimy, jako jednostki, być zdolni do stawiania oporu, do krytycyzmu, do rozróżniania między tym, co udowodnione, a co nie. Dlatego też potrzebujemy uczniów aktywnych, od wczesnych lat uczących się samodzielnie poszukiwać”.

Żyjemy w okresie wielkich przemian, a te wymagają odpowiedzialnej polityki oświatowej, świadomych wyborów priorytetów edukacyjnych. W toku europejskiej dyskusji oświatowej wyraźnie umocnił się priorytet koncentracji kształcenia na **procesie uczenia się** i aktywnym w nim udziale uczniów. Przy czym rzecz wykracza daleko poza szkolne uczenie się, dotyczy uczenia się przez całe życie, czyli uczenia się

ustawicznego. Kształcenie ustawiczne stało się główną strategią umożliwiającą zaprowadzenie nad osobistą i zawodową przyszłością, warunkiem uczestnictwa w społeczeństwie (J. Mac Beath i in. *Czy nasza szkoła jest dobra?*). Jak sprostać tym wyzwaniom, jak je realizować w naszych szkołach, klasach?

Jednym z praktycznych projektów odpowiadających na liczne potrzeby edukacyjne jest ocenianie kształtujące (formative assessment lub assessment for learning). Polscy wydawcy (CEO 2006) podstawowego opracowania P. Blacka i in. dotyczącego tego oceniania *Jak oceniać, aby uczyć?* (tyt. oryg. *Assessment for Learning. Putting it into practice*) polecają to ocenianie z niezwykłym przekonaniem. „Uwierzyliśmy, że pomysł zaproponowany przez angielskich badaczy, sprawdzony w starannie opisanym przez nich doświadczeniu, **może zmienić szkołę** i że będzie to poważna zmiana na lepsze. (...) I choć rzecz pozornie dotyczy tylko oceniania, to dociera do samego sedna edukacji, odnosi się do wszystkich aktorów szkolnej sceny”. Można ufać temu przekonaniu, ponieważ CEO od 2003 roku konsekwentnie i skutecznie popularyzuje ideę oceniania kształtującego w polskich warunkach. Zaufanie do tej koncepcji wyraziła też między innymi OECD, analizując w swoim raporcie (2005) literaturę dotyczącą oceniania kształtującego i sposoby wdrażania tego oceniania w różnych krajach i zalecając jego stosowanie krajom członkowskim. Na konferencji MENiS (2005) *Ocenianie kształtujące — znaczenie dla uczenia i nauczania* minister M. Sawicki, podkreślając znaczenie oceniania kształtującego, zachęcał naszych nauczycieli do szukania ścieżek dojścia do niego, łącząc go w sposób odpowiedzialny z ocenianiem sumującym. Gdyński ODN podjął tę problematykę między innymi na konferencji zorganizowanej 1 grudnia 2007 roku w Gdyni. Wykład autora tego opracowania na temat oceniania kształtującego oraz koreferat dr Arlety Poręby-Konopczyńskiej spotkały się z wyjątkową przychylnością uczestników.

Potraktujmy zatem ocenianie kształtujące jako jeden ze sposobów ulepszania jakości kształcenia w naszych szkołach, sposób odpowiadający współczesnym, a zapewne i przyszłym zadaniom oświaty. Niech będzie to strategia wyzwalania rezerw edukacyjnych od wewnątrz systemu, w samym procesie uczenia się-nauczania — w klasie, szkole, lokalnym systemie oświaty.

Ocenianie kształtujące — wykorzystywanie informacji zwrotnej

Ocenianie kształtujące polega przede wszystkim na **wspieraniu ucznia** w świadomym uczeniu się. Jest to wspieranie za pomocą informacji zwrotnej. „Ćwiczenia nie na wiele zdadzą się uczniowi, jeśli nie będzie on informowany o rezultatach swoich czynności” (R. Arends, 1994). Trudność podstawowa to jak zapewnić skuteczne sprzężenie zwrotne uczniom w licznych klasach w warunkach przeładowanych materiałem programów nauczania. Skuteczna informacja zwrotna (słowna, pisemna, symboliczna) musi być: szybka, konkretna, zorientowana na czynności ucznia, zróżnicowana według możliwości uczniów, ukierunkowująca i usamodzielniająca ucznia, motywująca. Trzeba zaprawiać uczniów w wykorzystywaniu takiej informacji w uczeniu się, podejmowaniu decyzji, dokonywaniu różnych wyborów oraz samooceny swoich działań. Trzeba też włączyć uczniów we wzajemne wspomaganie się takimi informacjami w procesie oceniania koleżeńkiego i pracy grupowej (uspołecznienie nauczania). To zwiększać będzie nie tylko aktywność uczniów w uczeniu się

i ich motywację, ale także wzmacniać będzie ich odpowiedzialność za swoje kształcenie i innych.

Aby nauczyciel mógł skutecznie wykorzystywać informacje do wspomagania swoich uczniów, musi wiele widzieć i dysponować wieloma rzetelnymi faktami o sposobie uczenia się, poziomie wiedzy uprzedniej, stopniu rozumienia treści, trudnościach, sukcesach, motywacji itp. (T. Good, J. Brophy, 1987 *Looking in classrooms*). Zwykle i pospieszne pytania to o wiele za mało, aby dysponować użyteczną informacją wspomagającą. Ocenianie kształtujące wymaga zatem sporych umiejętności diagnostycznych, zwykle niedocenianych w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli.

Dominujące w naszych szkołach ocenianie sumujące, głównie w formie stopni szkolnych jest zupełnie niewydolne w tym zakresie. Jeżeli przyjmiemy za B. Niemierką (2002), że ocena szkolna jest informacją o wyniku kształcenia wraz z komentarzem dotyczącym tego wyniku, to znaczenie kształtujące tak rozumianego oceniania zwiększy się. Zwykle sądzimy, że połączenie stopni z komentarzami ma bardziej kształcące działanie na uczniów. Badania Ruth Butler (1988) podają to przekonanie w wątpliwość. Wpływ samych stopni na przyrost motywacji i przyrost osiągnięć jest mało skuteczny. Znacznie większe jest działanie samych komentarzy powodujących zainteresowanie się wykonywanymi zadaniami, dające znaczący przyrost motywacji i osiągnięć. Stosowanie stopni połączone z komentarzem jest niestety mało skuteczne (!), tak w sferze osiągnięć, jak też motywacji. Uczniowie są w tym przypadku, jak też w przypadku oceniania tylko za pomocą stopni zorientowani na sukces (wysoki stopień). Wydaje się, że im bardziej dominują w naszym systemie oceniania stopnie, tym mniej nas uczniowie słuchają. Warto więc więcej uwagi poświęcić w ocenianiu wartościowym komentarzom (nauczycielskim i uczniowskim — koleżeńskim i własnym) i oddzielić je od stawiania stopni. „Skala stopni szkolnych daje tylko uproszczoną, skondensowaną informację o osiągnięciach, która może sprawić uczniom satysfakcję („sukces”), ale uzależnia go od nauczyciela i zwykle nie wystarcza na to, by wytyczyć drogę do wyższych osiągnięć” (B. Niemierko). Nie zalecamy zrezygnowania ze stopni szkolnych, chociaż są one kolejny raz bardzo ostro krytykowane. Dyrektor jednego z gimnazjum w Legionowie sama zgłosiła wniosek — „nieco mniej stopni, a więcej wspomagających komentarzy”. Dobry komentarz powinien zawierać dwie podstawowe części — ewaluacyjną i instruktażową (S. Brookhart, 1993). Pierwsza powinna jasno wskazywać, co zostało poprawnie wykonane, a co błędnie (z akcentem na sukcesy). Druga część komentarza powinna określić realistycznie, co trzeba poprawić i jak to zrobić (!) oraz wskazać, jak się uczyć dalej. Wskazywanie tylko błędów (częste u nas), a nawet błędów i sukcesów bez stosownego ukierunkowania nie będzie sprzyjać ani doskonaleniu uczenia się, ani wzrostowi motywacji.

Uczniowie powinni doskonalić komentowanie swoich i koleżeńskich osiągnięć. Aby mogli to robić skutecznie, trzeba dać im dobre nauczycielskie wzory oraz — koniecznie — czytelne kryteria oceniania. Im to komentowanie będzie prowadzone wcześniej w procesie kształcenia, im będzie bardziej konsekwentne, tym silniejszy i bardziej aktywizujący będzie jego wpływ na samodzielność uczniów w uczeniu się.

Istotą oceniania kształtującego jest zatem uzyskiwanie i interaktywne wykorzystywanie informacji dla świadomego i satysfakcjonującego uczenia się. Dzięki tej informacji uczeń buduje wiarę w swoje możliwości, doskonali swą osobowość (np. odpowiedzialność), dzięki niej sprawnie komunikuje się społecznie.

Ocenianie kształtujące — podstawowe działania dydaktyczne

Ocenianie kształtujące jest koncepcją holistyczną, systemową. Ma określony cel, wyróżnione elementy kluczowe i powiązania między nimi. Trzeba zatem to ocenianie traktować całościowo. Wybiórcze traktowanie elementów i technik tego podejścia może obniżyć jego skuteczność, a nawet rozczarować tych, którzy zaczęli jego wdrażanie. Nie oznacza to wcale, aby ocenianie kształtujące należało wdrażać jednocześnie z wszystkimi jego elementami. Liderzy tego oceniania Paul Black i Dylan William uważają, że zmian można dokonywać krok po kroku — „wielki skok w nieznanne” nie jest konieczny. Takie wdrażanie jest typowe w ujęciach systemowych, które zakładają ewolucyjny, doskonalący rozwój systemu.

Projekt oceniania kształtującego wdrażany w szkołach angielskich zawierał 4–5 głównych obszarów metodycznych. Omawiam je z nieznacznymi polskimi adaptacjami.

DZIAŁANIA DYDAKTYCZNE	SPODZIEWANE EFEKTY
Uświadomienie uczniom celów lekcji, wymagań, kryteriów oceniania i wiedzy bazowej.	Ukierunkowanie uczenia się — orientacja na cele. Motywowanie do pracy i umacnianie wiary w siebie. Uświadomienie „odległości od celu”. Orientacja na zadaniu, a nie stopniu lub rywalizacji.
Zadawanie pytań, zadań (czas odpowiedzi i jakość zadań).	Stymulowanie i aktywizowanie myślenia uczniów. Uświadomienie etapów uczenia się. Samodzielność formułowania i udzielania odpowiedzi. Stosowanie wiedzy w różnych sytuacjach.
Informacja zwrotna w ocenianiu (komentarze, rady, konstruktywne reakcje na wyniki, wskazówki naprowadzające).	Ukierunkowanie uczenia się lub poprawy. Budowanie wiary w swoje możliwości przez uświadomienie postępów. Współpraca nauczyciela z uczniami — budowanie zaufania. Tworzenie kultury oceniania w klasie.
Ocenianie koleżeńskie i uczniowska samoocena (z wykorzystaniem ustopniowanych wymagań i kryteriów oceniania).	Motywowanie do pracy, wzrost aktywności w uczeniu się. Natychmiastowa informacja i poprawa. Odpowiedzialność za uczenie się, za wyrażane oceny, obiektywizm. Zmniejszenie lęku przed błędami. Wzajemne słuchanie się i współpraca. Zmniejszenie rywalizacji (o stopnie), orientacja na zadaniu. Demokratyzacja życia szkolnego.
Kształtujące wykorzystanie oceniania podsumowującego (testów sprawdzających, prac etapowych, lekcji powtórzeniowych i in.).	Rozumienie wymagań i kryteriów oceniania. Aktywny udział w przygotowaniu tego oceniania (zadań itp.). Jakościowa analiza osiągnięć — sukcesów i braków. Formułowanie wniosków usprawniających uczenie się. Wzmacnianie wiary w siebie i świadomości swoich możliwości. Wytrwałość i doprowadzanie zadań do końca.

Dla większości nauczycieli nie są to działania nowe — chodzi o to, by były stosowane trafnie i konsekwentnie.

Klarowny opis praktyk tego oceniania zawiera książka Danuty Sterny (2006, CEO) *Ocenianie kształtujące w praktyce*. Autorka — najbardziej konsekwentna popularyzatorka tego oceniania w naszym kraju — przedstawia tam swoje doświadczenia w ocenianiu kształtującym w gimnazjum i uzupełnia je licznymi opiniami naszych nauczycieli i uczniów. We wstępie do tej książki pisze: „Miałam wiele chwil zwątpienia. Jednak efekty (po roku pracy w gimnazjum) okazały się nadspodziewanie dobre. Moi uczniowie docenili to, że chcę im **pomagać i współpracować** z nimi”.

Dlaczego ocenianie kształtujące trzeba brać na serio?

Wybitny specjalista pomiaru dydaktycznego i oceniania szkolnego prof. B. Niemierko w najnowszym u nas podręczniku dydaktyki *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki* (2007) podkreśla dydaktyczną i społeczno-wychowawczą wagę oceniania kształtującego: *Ocenianie kształtujące, ważniejsze dla ucznia (niż sumujące, przyp. J. O.), dostarcza jemu oraz jego nauczycielowi danych do indywidualizacji dalszego uczenia się i kształcenia. Im wcześniej jest rozpoczęte i bardziej systematycznie prowadzone, tym jego rola jest większa. (...) Większość psychologów i pedagogów opowiada się obecnie jednoznacznie za ocenianiem kształtującym, umożliwiającym sprzężenie zwrotne uzyskanej informacji z uczeniem się. Podnosi ono rangę uczenia się, jako procesu podstawowego dla rozwoju ucznia i nie stawia nauczyciela w roli sądu ostatecznego.*

Angielscy liderzy tego oceniania Paul Black, Dylan Wiliam i in. (2006) wskazują sześć podstawowych argumentów, które powinny nas zachęcić do poważnej analizy i wprowadzenia oceniania kształtującego w naszych szkołach:

1. Jest wiele dowodów na to, że w wyniku takich zmian uczniowie osiągają lepsze wyniki na zwykłych sprawdzianach.
2. Zostało udowodnione, że zmiany takie da się przeprowadzić — są nauczyciele, którzy z dużym powodzeniem wprowadzili je w swojej normalnej pracy z uczniami.
3. Okazuje się, że wymagana praca polega na innym rozłożeniu wysiłku: nie chodzi o to, by pracować ciężiej, ale by pracować mądrzej.
4. Zmian można dokonywać krok po kroku — „wielki skok w nieznane” nie jest konieczny.
5. Nauczyciele zaczynają czerpać coraz więcej przyjemności ze swojej pracy i odczuwają większą satysfakcję, ponieważ ta praca odpowiada ich systemowi wartości zawodowych.
6. Nauczyciele widzą, jak nauka zaczyna sprawiać uczniom przyjemność, jak w wyniku tych innowacji lepiej ją rozumieją i cenią.

Istnieje wiele barier utrudniających wdrażanie tego oceniania w różnych szkołach. Nie są to jednak bariery nie do pokonania, co potwierdzili ci, którzy się na taką zmianę odważyli. Wielu dobrych nauczycieli ma poczucie, że ich tradycyjne nauczanie dociera do granic swojej efektywności, że staje się monotonne nawet dla nich samych. Może warto przeanalizować nowe perspektywy, jakie wiążą się z ocenianiem kształtującym? Ocenianie kształtujące **koncentruje się na uczniu**, ale ma też nie-

zwykły wpływ na rozwój zawodowy i satysfakcję nauczyciela. Ocenianie kształtujące wyznacza zatem twórcze perspektywy dla uczniów, ich nauczycieli i szkół.

Julian Ochenduszek

Literatura

- Black P., Harrison C., Lee C., Marshall B., Wiliam D., *Jak oceniać, aby uczyć?* (tyt. oryg. Assessment for Learning. Putting it into practice), CEO, Warszawa 2006
- Niemierko B., *Kształcenie według wymagań*, [w:] K. Kruszewski (red.), *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, WSiP, Warszawa 2000
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007
- OECD/CERI (2005) *Formative Assessment. Improving learning secondary classrooms*. www.oecd.org/edu/whatworks
- Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, CEO, Warszawa 2006

Elżbieta Mazurek

Jak podnieść efekty kształcenia umiejętności?

Wyniki oceniania zewnętrznego dają szkołom możliwość planowania pracy dydaktycznej w różnych aspektach. Kilkuletnie zestawienie wyników, jakimi już dysponują dyrekcje szkół, może wskazać, czy efekty edukacyjne są zadowalające, jakie umiejętności opisane standardami wymagań egzaminacyjnych są na wysokim, zadowalającym poziomie, a nad którymi należy jeszcze popracować. Umiejętności słabiej opanowane można wyćwiczyć, a jeśli jednocześnie kilku nauczycieli poświęci swoją uwagę kształtowaniu jednej umiejętności, efekt zapewne będzie pewniejszy. Specyfika sformułowań standardów egzaminacyjnych jest taka, że te same umiejętności można kształcić na różnych treściach. Jeśli przeanalizujemy np. obszar standardu III: *Wskazywanie i opisywanie faktów, związków i zależności, w szczególności przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, przestrzennych i czasowych*, który bywa, że sprawia uczniom problemy, to niezależnie, czy będzie to lekcja chemii, geografii, biologii czy matematyki, umiejętności wykazywania zależności możemy ćwiczyć równolegle. W ten sposób można poprawiać efekty stopnia opanowania umiejętności w obszarze każdego ze standardów, korelując jednocześnie ćwiczenie danej umiejętności na lekcjach różnych przedmiotów, w zbliżonym czasie.

Proponujemy Państwu zestaw zadań zebranych w kilku przedmiotach sprawdzanych egzaminem matematyczno-przyrodniczym w gimnazjum. Uporządkowane obszarami standardów mogą być pomocne w skonstruowaniu zestawu zadań do kształcenia wybranych umiejętności, przypomnienia, wyćwiczenia czy utrwalenia wybranej umiejętności przed egzaminem.

Autorkami zadań są:

Daniela Maćkiewicz — chemia

Ewa Madziąg — matematyka

Elżbieta Mazurek — biologia

Małgorzata Zygmunt — geografia.

Standard I

Biologia

ZADANIE 1

Uporządkuj podane terminy tak, aby ilustrowały wzrastający poziom organizacji biologicznej u roślin i zwierząt:

tkanka,
narząd (organ),
komórka,
układ narządów,
organizm roślinny,
organizm zwierzęcy.

ZADANIE 2

Którą z nauk biologicznych określa zacytowana poniżej definicja?

Jest to nauka, której przedmiotem badań są czynniki oddziałujące na rozmieszczenie i liczebność organizmów.

ZADANIE 3

Uzupełnij definicje:

Etap rozwoju, w którym zakończył się proces wzrastania, różnicowania, dojrzewania tkanek oraz układów organizmu i dziecko osiągnęło:

- swoją dorosłą wysokość oraz proporcje ciała, nazywamy dojrzałością
- pełnię rozwoju poszczególnych narządów, nazywamy dojrzałością
- zdolność do produkowania komórek rozrodczych, zapłodnienia oraz donoszenia ciąży, nazywamy dojrzałością

ZADANIE 4

Wielkość serca jest ściśle skorelowana z wielkością organizmu. Waga serca jest równa 0,59% całkowitej wagi ciała. Oblicz wagę swojego serca.

ZADANIE 5

Zaznacz prawidłowe określenie kariotypu. Kariotyp to:

- ogół cech organizmu
- fragment DNA warunkujący syntezę konkretnego białka
- zespół wszystkich genów występujących w chromosomie
- zespół chromosomów charakterystycznych dla danego organizmu.

Chemia

ZADANIE 1

Z podanych niżej procesów wybierz i podkreśl te, które są reakcjami chemicznymi: rdzewienie żelaza, topnienie lodu, spalanie magnezu, kwaśnienie mleka, skraplanie pary wodnej, stapianie parafiny, parowanie wody, słodzenie herbaty.

ZADANIE 2

W gospodarstwie domowym stosuje się ocet, czyli 6-procentowy roztwór kwasu octowego. Oznacza to, że:

- w butelce znajduje się 6 gramów kwasu octowego,
- 6 gramów kwasu octowego znajduje się w 100 gramach roztworu,
- 6 gramów kwasu octowego rozpuszczono w 100 gramach wody,
- 6 gramów kwasu octowego rozpuszczono w 1 kg wody.

ZADANIE 3

Porównaj procentową zawartość (% masowy) węgla w etanie, etenie i etynie. Odpowiedź uzasadnij odpowiednimi obliczeniami ($M_C = 12u$, $M_H = 1u$).

ZADANIE 4

Oblicz objętość tlenu w sali o długości 10 m, szerokości 5 m i wysokości 3 m (przyjmij, że sala jest pusta, bez mebli).

ZADANIE 5

36 gramów magnezu spalono w tlenie. Powstało 60 g tlenku magnezu.

- Oblicz, ile gramów tlenu wzięło udział w tej reakcji.
- Oblicz stosunek masy magnezu do masy tlenu w tlenku magnezu.

Geografia

ZADANIE 1

Powierzchnia Białowieskiego Parku Narodowego wynosi ok. 105 km². Jaką powierzchnię zajmuje on na mapie w skali 1 : 500 000?

- 0,24 cm²
- 4,2 cm²
- 21 cm²
- 52,5 cm²

ZADANIE 2

Najbardziej zurbanizowanym obszarem w Polsce jest:

- Nizina Podlaska
- Nizina Śląska
- Wyżyna Śląska
- Podkarpacie.

ZADANIE 3

Jaki rodzaj moreny przedstawia poniższy opis?

Ciąg wzgórz lub wał wysokości kilku do kilkudziesięciu metrów zbudowany z materiału różnoziarnistego niesionego przez lądolód usypany na przedpolu masy lodowej.

- morenę czołową
- morenę boczną
- morenę środkową
- morenę denną.

ZADANIE 4

Opis przedstawia jedną z formacji roślinnych występujących w Europie. Podaj jej nazwę.

To niska roślinność (krzewinki, trawy, mchy, porosty) występująca w klimacie o krótkim okresie wegetacji. Lato trwa tu 2–3 miesiące i jest stosunkowo chłodne, a zimy są długie i bardzo mroźne.

.....

ZADANIE 5

Rozpoznaj po opisie rodzaj zboża i podaj 2 miejsca jego uprawy na świecie.

Jest bardzo ważnym zbożem żywieniowym. Ziarno spożywane jest po ugotowaniu. Stosowane także do produkcji mąki, makaronu. Słoma służy jako pasza i do wyplatania mat. Wymaga dużej ilości słońca i odpowiedniego nawodnienia pól.

Rodzaj zboża

Miejsce uprawy

Matematyka**ZADANIE 1**

Jakie wymiary powinien mieć sześcienny pojemnik, aby zmieściły się w nim 64 litry wody?

- A. 4 cm, 4 cm, 4 cm
- B. 40 cm, 40 cm, 40 cm
- C. 8 cm, 8 cm, 8 cm
- D. 6 cm, 6 cm, 6 cm

ZADANIE 2

Wyspa ma kształt koła o promieniu 64 m. Jaką trasę pokonują uczniowie, spacerując plażą dookoła wyspy? Podaj wynik z dokładnością do 1 m. Zapisz obliczenia.

ZADANIE 3

Samochód pana Jana spala średnio 8 litrów benzyny na 100 km. Ile potrzebuje paliwa pan Jan, aby mógł przejechać trasę 175 km?

- A. 14 l
- B. 14,8 l
- C. 4,5 l
- D. 16 l

ZADANIE 4

W magazynie na półkach stoi 120 półlitrowych butelek soku. Ile butelek o pojemności 0,75 litra można by było wypełnić tym sokiem?

ZADANIE 5

Rodzice Kasi chcą kupić lodówkę za 2400 zł. Gdyby zapłacili gotówką, otrzymaliby 6% rabatu. Gdyby kupili na raty, to musieliby zapłacić odsetki w wysokości 8%. Ile wynosiłaby miesięczna rata przy spłacie w 6 ratach? Ile zaoszczędziliby rodzice Kasi, gdyby kupili lodówkę za gotówkę?

Standard II**Biologia****ZADANIE 1**

Połącz odpowiednio nazwy organelli komórkowych z ich cechami.

1. jądro	A. zawiera enzymy oddechowe
2. chloroplast	B. zawiera chlorofil
3. cytoplazma	C. półpłynna, galaretowata konsystencja
4. błona komórkowa	D. zawiera materiał genetyczny
	E. półprzepuszczalna

ZADANIE 2

Przeczytaj uważnie poniższe zdania i wskaż te, które zawierają informacje prawdziwe.

1. Krew jest tkanką łączną płynną.
2. Płynna substancja międzykomórkowa krwi to surowica.
3. Krew przenosi tylko tlen i dwutlenek węgla.
4. Krew dociera do wszystkich narządów ciała człowieka.
5. Wszystkie komórki krwi mają jądro komórkowe.
6. Układ krwionośny i układ limfatyczny łączą się ze sobą.

ZADANIE 3

Łuk odruchowy to najkrótsza droga impulsu nerwowego. Ułóż w odpowiedniej kolejności poniższe zdania tak, aby opisywały drogę impulsu w łuku odruchowym.

1. Impuls jest przenoszony przez neuron ruchowy.
2. Receptor odbiera bodziec.
3. Impuls jest przenoszony przez neuron czuciowy.
4. Efektor, np. mięsień, reaguje na impuls.
5. Impuls jest przenoszony przez neuron pośredniczący.

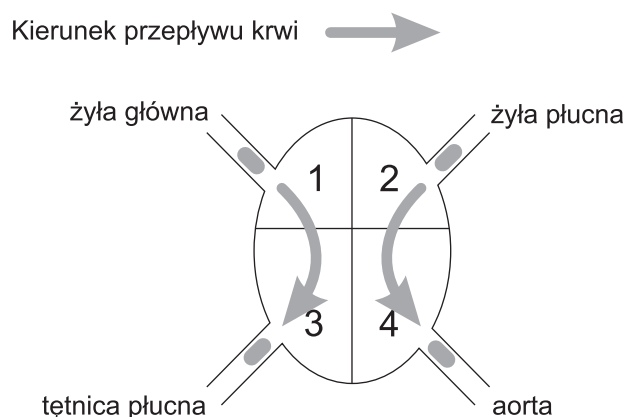
ZADANIE 4

Podczas przygotowywania posiłków należy pamiętać o zasadach zdrowego żywienia. Przeczytaj uważnie zdania i wskaż te, które ilustrują zasady zdrowego żywienia:

1. Należy zachować prawidłowe proporcje poszczególnych składników pokarmowych.
2. Należy jeść stosunkowo gorące posiłki.
3. Należy jeść tylko w przypadku odczuwania głodu.
4. Należy wypijać około 2,5 litra płynów dziennie.
5. Nie należy spożywać zbyt gorących ani zbyt zimnych pokarmów.
6. Zjadanie dużych ilości słodyczy pozytywnie wpływa na stan zdrowia.

ZADANIE 5

Na schemacie cyframi opisano przedsionki i komory serca. Wskaż, którą cyfrą oznaczono lewą komorę serca.

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4

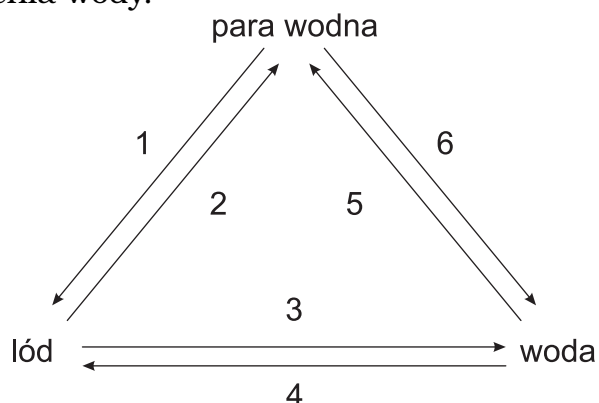
Chemia**ZADANIE 1**

Uzupełnij tabelkę, korzystając z układu okresowego pierwiastków.

Nazwa pierwiastka	Symbol	Numer grupy	Numer okresu	Liczba atomowa	Liczba protonów	Liczba elektronów	Liczba powłok elektronowych	Liczba elektronów walencyjnych
	C							
				16				
			3					3

ZADANIE 2

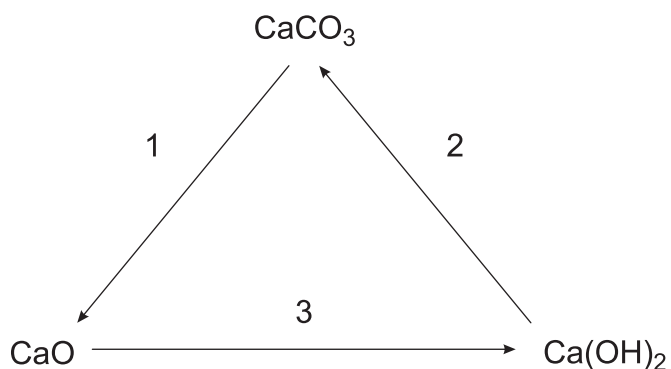
Korzystając ze schematu, podaj nazwy procesów związanych ze zmianą stanów skupienia wody.

1.
2.
3.
4.
5.
6.

ZADANIE 3

Schemat przedstawia przebieg trzech reakcji chemicznych. Napisz równania tych reakcji i podaj nazwy chemiczne wszystkich występujących tu substancji:

ZADANIE 4

Nazwy podanych niżej substancji wpisz w odpowiednie miejsce tabeli:

benzyna, koks, nafta, woda pogazowa, asfalt, gaz świetlny, smoła pogazowa, oleje napędowe, mazut.

Produkty pirogenizacji węgla	Produkty destylacji ropy naftowej

ZADANIE 5

Podaj liczbę protonów, neutronów i elektronów w atomach pierwiastka:

^{40}Ca , ^{42}Ca , ^{48}Ca

Geografia

ZADANIE 1

Wymienione skutki ruchów Ziemi w przestrzeni kosmicznej przyporządkuj do odpowiedniej rubryki w tabeli.

- A. występowanie astronomicznych pór roku,
- B. zmiana dnia i nocy,
- C. zmiana wysokości Słońca w południe,
- D. spłaszczenie Ziemi na biegunach,
- E. odchyłanie wiatrów,
- F. zmiana miejsca wschodu i zachodu Słońca,
- G. zmiana czasu na Ziemi,
- H. zmiana długości trwania dnia i nocy.

SKUTKI RUCHU OBROTOWEGO	SKUTKI RUCHU OBIEGOWEGO

ZADANIE 2

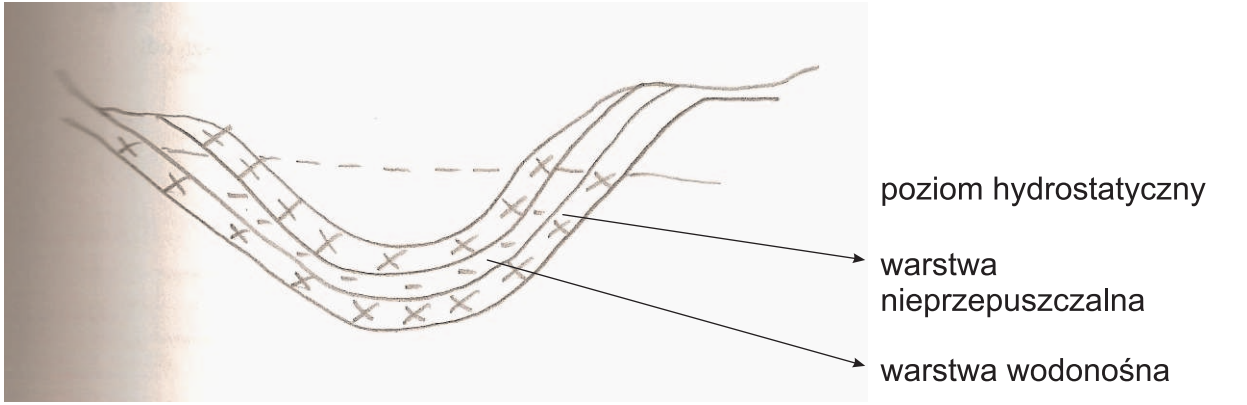
Przyporządkuj opisom zjawisk odpowiedni proces geologiczny:

1. gromadzenie się materiału skalnego naniesionego przez rzekę u jej ujścia,	A. erozja,
2. gwałtowny wybuch, podczas którego wylewa się lava tworząca stożek,	B. wietrzenie,
3. gwałtowne przemieszczanie się skał pod wpływem działania sił wewnętrznych,	C. ruchy masowe,
4. z piaskowca pod wpływem wysokiej temperatury tworzy się kwarcyt,	D. akumulacja,
5. lawina,	E. wulkanizm,
6. rozsadzanie skał przez korzenie,	F. trzęsienia Ziemi,
7. z dna oceanicznego na granicy płyt litosfery wyłaniają się góry,	G. ruchy fałdowe,
8. powolne wynurzenie się kontynentu lub jego części,	H. ruchy lądotwórcze,
9. fale morskie niszczą brzeg.	I. metamorfizacja.

1 2 3 4 5 6 7 8 9

ZADANIE 3

Schemat przedstawia zjawisko hydrogeologiczne. Podaj jego nazwę i wyjaśnij, na czym polega.

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4

Przeanalizuj dane z tabeli i odpowiedz, w której grupie państw składowanie odpadów stanowi większy problem. Odpowiedź krótko uzasadnij.

Procentowy skład odpadów w krajach wysoko i słabo rozwiniętych.

Odpadki		Kraj wysoko rozwinięty	Kraj słabo rozwinięty
Materiały organiczne		24%	79,8%
Papier, karton		32%	8,0%
Metal		4%	1,4%
Drewno, kauczuk		3%	4,2%
Tekstylia		3%	2,4%
Tworzywa sztuczne		7%	3,7%
Szkło		10%	0,5%
Drobne elementy		11%	–
Inne	i	6%	–
Razem		100%	100%.

Źródło: Larousse, Encyklopedia przyrody, Planeta Życia, wyd. Wrocław 1996

ZADANIE 5

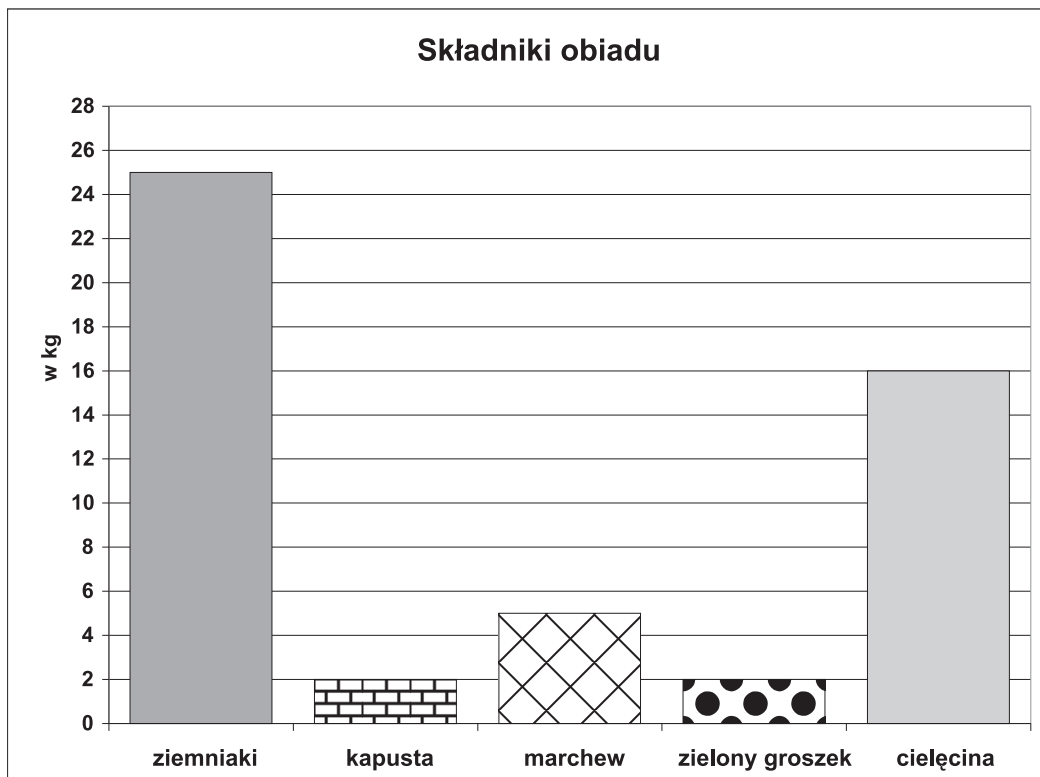
Tabela zawiera dane dotyczące procentowego udziału ludności miejskiej w Polsce w latach 1946–1998. Podaj nazwę tego zjawiska demograficznego.

LATA	1946	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Ludność miejska w % ogółu ludności Polski	31,8	39,0	48,3	52,3	58,7	61,8	61,9

Źródło: Rocznik statystyczny, GUS, Warszawa 1999

Matematyka**ZADANIE 1**

Do przygotowania obiadu w stołówce użyto następujących składników:

Odczytaj z wykresu:

- Ile ważyły warzywa łącznie?
- Ile ważyły wszystkie produkty?
- Oblicz, jaki procent całego obiadu stanowiła cielęcina, a jaki warzywa.

ZADANIE 2

Tabela przedstawia oceny półroczne uczniów klasy III C.

Ocena	celujący	bardzo dobry	dobry	dostateczny	dopuszczający	niedostateczny
Liczba ocen	1	4	7	11	5	2

- Jaka jest średnia ocen uczniów tej klasy?
- Jak zmieni się średnia, jeżeli 6 uczniów podniesie swoją średnią o jeden stopień?

ZADANIE 3

Jednorazowy ulgowy bilet autobusowy kosztuje 1,2 zł. Bilet miesięczny ulgowy kosztuje 45 zł. Ania dojeżdża do szkoły z jedną przesiadką, wraca bez przesiadki. Ile

pieniędzy zaoszczędzi, kupując bilet miesięczny w miesiącu, w którym przez 22 dni dojeżdża do szkoły?

ZADANIE 4

Oto urywek ulotki antybiotyku:

Dawkowanie:

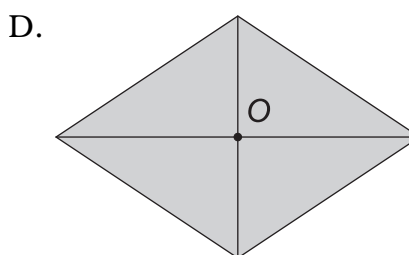
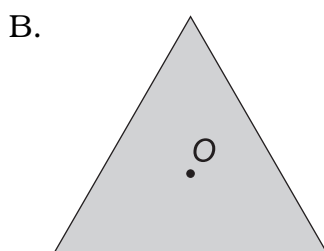
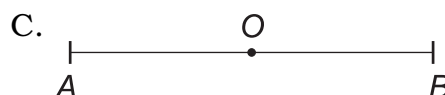
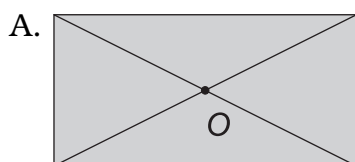
Dzieci (wiek powyżej 1 miesiąca życia): 40 mg na kilogram masy ciała na dobę w 3 dawkach.

Dorośli: od 150 mg do 450 mg co 6 godzin.

- Czy zależność dawki od masy ciała można opisać za pomocą funkcji?
- Zapisz jej wzór.
- Określ dziedzinę.
- Sporządź wykres wielkości jednorazowej dawki w zależności od wagi dla dzieci o wadze od 1 kg do 25 kg.
- Jaką dawkę jednorazowo powinno otrzymać dziecko o wadze 19 kg?

ZADANIE 5

Na którym rysunku punkt O nie jest środkiem symetrii figury?

Standard III

Biologia

ZADANIE 1

W komórce macierzystej mającej 24 chromosomy zaszła mejoza. Podaj liczbę komórek potomnych oraz liczbę zawartych w nich chromosomów.

ZADANIE 2

Poszczególne ekosystemy mogą różnić się tempem wzrostu i rozwoju. Tempo sukcesji pierwotnej i wtórnej jest:

- jednakowe w przypadku obu sukcesji
- różne — raz jedna sukcesja, raz druga jest szybsza
- różne — szybsze jest tempo sukcesji pierwotnej, wolniejsze sukcesji wtórnej
- różne — szybsze jest tempo sukcesji wtórnej, wolniejsze sukcesji pierwotnej.

ZADANIE 3

Wskaż czynniki, od których zależy tempo fotosyntezy:

- A. natężenie światła, stężenie tlenu, temperatura
- B. natężenie światła, wilgotność powietrza, temperatura
- C. natężenie światła, stężenie dwutlenku węgla IV, temperatura
- D. natężenie światła, stężenie dwutlenku węgla I, wilgotność powietrza.

ZADANIE 4

Połącz nazwę procesu z miejscem, w którym on przebiega:

1. tkanki	a. wymiana gazowa zewnętrzna
2. pęcherzyki płucne	b. wymiana gazowa wewnętrzna
3. erytrocyty	c. transport tlenu
4. osocze	d. transport dwutlenku węgla
	e. transport powietrza

ZADANIE 5

Warstwa ozonowa w stratosferze w ostatnich latach uległa znacznemu rozrzedzeniu. Głównym powodem tego zjawiska jest emisja do atmosfery:

- A. tlenku azotu
- B. freonu
- C. ozonu
- D. siarkowodoru.

Chemia

ZADANIE 1

Mokrą, wypraną bieliznę w czasie mrozu powieszono na strychu. Mimo że mróz trwał kilka tygodni, bielizna po pewnym czasie wyschła. Jakie zjawiska zaszły od chwili powieszenia mokrej bielizny do jej wyschnięcia?

.....

.....

.....

ZADANIE 2

Przy uszkodzeniu piecyków łazienkowych lub wadliwej instalacji wentylacyjnej w łazience może się zdarzyć, że produktem spalania metanu będzie trujący związek — tlenek węgla (II), popularnie zwany czadem. Napisz równanie reakcji spalania metanu, jeżeli produktem jest między innymi czad. Jak nazywa się taki rodzaj spalania?

.....

.....

.....

ZADANIE 3

W skład wielu minerałów i skał wchodzi sole, tlenki i wodorotlenki. Poniżej podane są wzory, nazwy chemiczne i nazwy zwyczajowe surowców. Przyporządkuj nazwom minerałów wzory i nazwy chemiczne.

1. Wapień	A. SiO_2	a) Siarczan (VI) wapnia
2. Gips krystaliczny	B. NaCl	b) Węglan wapnia
3. Kwarc	C. CaSO_4	c) Azotan (V) sodu
4. Wapno palone	D. ZnS	d) Tlenek krzemu (IV)
5. Sól kamienna	E. CaCO_3	e) Tlenek wapnia
6. Blenda cynkowa	F. $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	f) Chlorek sodu
7. Anhydryt	G. NaNO_3	g) Siarczek cynku
8. Saletra	H. CaO	h) Dwuwodny siarczan (VI) wapnia

ZADANIE 4

Etanol jest cieczą palną. Podczas spalania reaguje z tlenem z powietrza, a produktami tej reakcji są dwutlenek węgla i woda. Napisz i uzgodnij równanie tej reakcji.

ZADANIE 5

Węgiel kamienny jest zanieczyszczony siarką.

- Jakie produkty reakcji spalania węgla kamiennego przedostają się do atmosfery?
- Napisz odpowiednie równania reakcji.
- Napisz równania reakcji tych produktów z wodą.
- Odpowiedz i uzasadnij, jaki wpływ mają powyższe procesy na środowisko naturalne.

Geografia

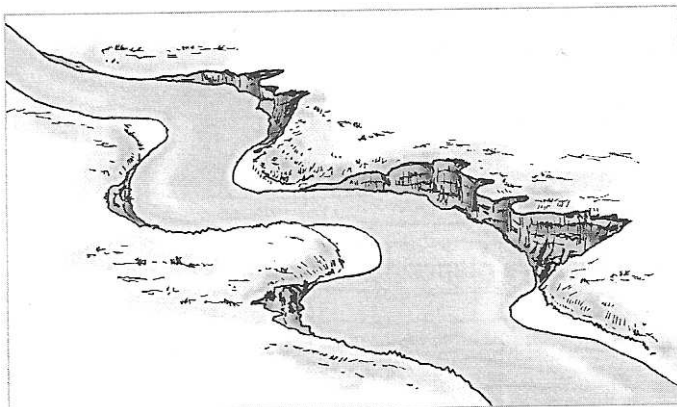
ZADANIE 1

Skreśl niewłaściwe wyrazy tak, aby zdania zawierały prawdziwe informacje.

Im mniejsza szerokość geograficzna, tym wysokość Słońca jest **mniejsza/większa**. Im wysokość Słońca jest większa, tym jest **cieplej/zimniej**. Roczna amplituda temperatury powietrza w klimacie umiarkowanym morskim jest **większa/mniejsza** niż w klimacie umiarkowanym kontynentalnym, to znaczy, że wraz ze wzrostem odległości od oceanu **rośnie/maleje** kontynentalizm klimatu.

ZADANIE 2

Na schematycznym rysunku zaznacz linią przerywaną nurt. Wpisz odpowiednio literę A tam, gdzie zachodzą procesy akumulacji, a literę E tam, gdzie zachodzi erozja rzeczna.

ZADANIE 3

Uzupełnij tabelkę, wpisując odpowiednie terminy:

okołobiegunowa, zwrotnikowa, podzwrotnikowa, sawanna, roślinność twardolistna, step, wilgotny las równikowy, las liściasty, tajga, gleby tundry, gleby inicjalne, czarnoziemy, bielice.

STREFA KLIMATYCZNA	SZATA ROŚLINNA	RODZAJ GLEB
równikowa		
	pustynia i półpustynia	szaroziemy
		„terra rosa”, brązowe
umiarkowana		
	tundra	

ZADANIE 4

Uszereguj podane zdania tak, aby ich ciąg wyjaśniał, w jaki sposób powstają pasaty.

- W miarę oddalania się od równika ku zwrotnikom powietrze oziębia się i opada ku powierzchni Ziemi.
- Wysokość Słońca nad równikiem jest przez cały rok bardzo duża.
- Tworzy się pas niżów równikowych.
- Tworzy się pas zwrotnikowych wyżów.
- Temperatura jest tu stosunkowo wysoka przez cały rok.
- Powietrze znad zwrotników kieruje się w stronę równikowych niżów nad powierzchnią Ziemi.
- Ogrzane powietrze wznosi się ku górnym warstwom troposfery.
- Na skutek ruchu obrotowego Ziemi kierunek ruchu mas powietrza ulega odchyleniu ku zachodowi.
- Znad równika powietrze w górnych warstwach troposfery wędruje ku zwrotnikom.

ZADANIE 5

Struktura wielkości gospodarstw jest jednym z ważnych pozaprzrodniczych czynników warunkujących rozwój rolnictwa na świecie. Wymień dwie zalety gospodarstw wielkoobszarowych nad gospodarstwami o małej powierzchni.

Matematyka

ZADANIE 1

Państwo Oszczędni zużyli w listopadzie 6 m^3 zimnej wody i 4 m^3 ciepłej wody. Zapłacili za to 34 zł. W grudniu za zużycie 5 m^3 zimnej wody i 5 m^3 ciepłej wody zapłacili o 4,50 zł więcej niż za wodę w listopadzie. Ile kosztuje 1 m^3 zimnej wody, a ile 1 m^3 ciepłej wody? Który układ równań pozwoli Ci rozwiązać powyższe zadanie?

- A. $\begin{cases} 6x + 4y = 34 - 4,50 \\ 5x + 5y = 34 \end{cases}$ B. $\begin{cases} 6x + 5y = 34 \\ 4x + 5y = 38,50 \end{cases}$
 C. $\begin{cases} 6x + 4y = 34 \\ 5x + 5y = 4,50 \end{cases}$ D. $\begin{cases} 6x + 4y = 34 \\ 5x + 5y = 38,50 \end{cases}$

ZADANIE 2

W zajęciach kółka matematycznego bierze udział e uczniów z klasy 1a, n razy więcej uczniów z klasy 1b oraz o d uczniów więcej z klasy 1c (w porównaniu z klasą 1a). Ilu uczniów bierze udział w zajęciach kółka matematycznego?

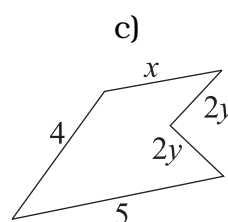
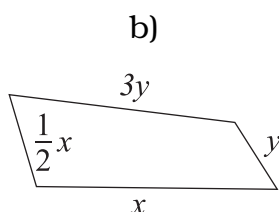
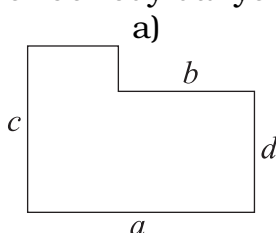
- A. $2e + ne + d$ B. $3e + dn$ C. $e + ne + d$ D. $2ned$

ZADANIE 3

Marysia ma pewną sumę pieniędzy. Krysia ma o 15 złotych mniej niż Marysia. Ile pieniędzy ma Marysia, jeśli razem mają 37 zł?

ZADANIE 4

Oblicz obwody danych figur:

ZADANIE 5

Cenę spodni zmniejszono o $\frac{2}{5}$, a po pewnym czasie obniżono jeszcze o 8 zł. Po tych obniżkach spodnie kosztują 40 zł. Które równanie przedstawia treść zadania?

- A. $x - \frac{1}{5} - 8 = 40$ B. $x + \frac{1}{5}x - 8 = 40$ C. $x - \frac{1}{5}x - 8 = 40$ D. $\frac{1}{5}x - 8 = 40$

Standard IV

Biologia

ZADANIE 1

Wiosną, na 15 ha pola uprawnego naliczono 30 zajęcy. Jesienią pomiary wykonano na obszarze 40 ha i naliczono wówczas 120 zajęcy. Oblicz zagęszczenie zajęcy na każdym polu, a następnie wybierz wniosek potwierdzony uzyskanymi wynikami.

- A. Zagęszczenie zajęcy wiosną było większe niż jesienią.
- B. Zagęszczenie zajęcy jesienią było mniejsze niż wiosną.
- C. Zagęszczenie zajęcy wiosną było mniejsze niż jesienią.
- D. Zagęszczenie zajęcy jesienią i wiosną jest porównywalne.

ZADANIE 2

Podagrycznik jest chwastem o dużych liściach i pełzającym kłęczu z podziemnymi rozłogami. Wyjaśnij, co może stać się ze stokrotkami rosnącymi na rabatkach kwiatowych, jeżeli w porę nie usunie się z nich chwastu.

ZADANIE 3

Wyjaśnij, jakie znaczenie biologiczne ma proces crossing-over.

ZADANIE 4

Tabela przedstawia zawartość procentową wybranych składników we krwi i w moczu ostatecznym. Wyjaśnij, dlaczego glukoza i białko nie występują w moczu ostatecznym.

składniki	osocze krwi	przesącz kłębuszkowy (mocz pierwotny)	mocz ostateczny
białko	7%	—	—
glukoza	0,10%	0,10%	—
chlorek sodowy	0,37%	0,37%	0,60%
mocznik	0,03%	0,3%	2%

ZADANIE 5

Tabela zawiera informacje o zmianach w organizmie człowieka podczas wykonywania intensywnego wysiłku fizycznego. Uzupełnij tabelę, wpisując przyczyny tych zmian.

zmiana	przyczyna zmiany
Serce bije szybciej (rośnie tempo pracy serca).	
Wzrasta częstotliwość oddechów.	
Pojawia się kwas mlekowy w mięśniach.	
Zmniejsza się ilość glikogenu w mięśniach.	

Chemia

ZADANIE 1

Pierwiastek chemiczny X tworzy cząsteczki dwuatomowe, w których występuje wiązanie potrójne, a atom tego pierwiastka ma dwie powłoki elektronowe. Na podstawie

tych informacji podaj położenie tego pierwiastka w układzie okresowym, jego symbol i nazwę.

ZADANIE 2

Korzystając z układu okresowego pierwiastków, napisz sześć wzorów i nazw soli, w których skład wchodzi pierwiastki tylko drugiego okresu.

ZADANIE 3

W roztworze na 1 cząsteczkę glukozy przypada 10 cząsteczek wody. Oblicz stężenie procentowe tego roztworu.

ZADANIE 4

W trzech probówkach znajdują się następujące gazy: tlenek węgla (IV), tlenek siarki (IV) i siarkowodór. Do każdej probówki dodano wody. Jaki wspólny jon znajduje się w probówkach? Odpowiedź uzasadnij, pisząc odpowiednie równania reakcji chemicznych.

ZADANIE 5

Zaprojektuj doświadczenie, które pozwoli otrzymać siarczan (IV) wapnia, jeżeli dysponujesz tlenkiem wapnia, wodą i siarką oraz odpowiednim sprzętem laboratoryjnym.

- Opisz sposób wykonania doświadczenia.
- Napisz odpowiednie równania reakcji chemicznych.

Geografia

ZADANIE 1

W pewnej miejscowości wysokość Słońca podczas górowania 21 III jest równa 39° . Słońce widoczne jest wtedy po południowej stronie nieba. Kiedy Słońce góruje nad tą miejscowością, w Berlinie jest godzina 10.48 czasu słonecznego. Posługując się atlasem, podaj nazwę tej miejscowości.

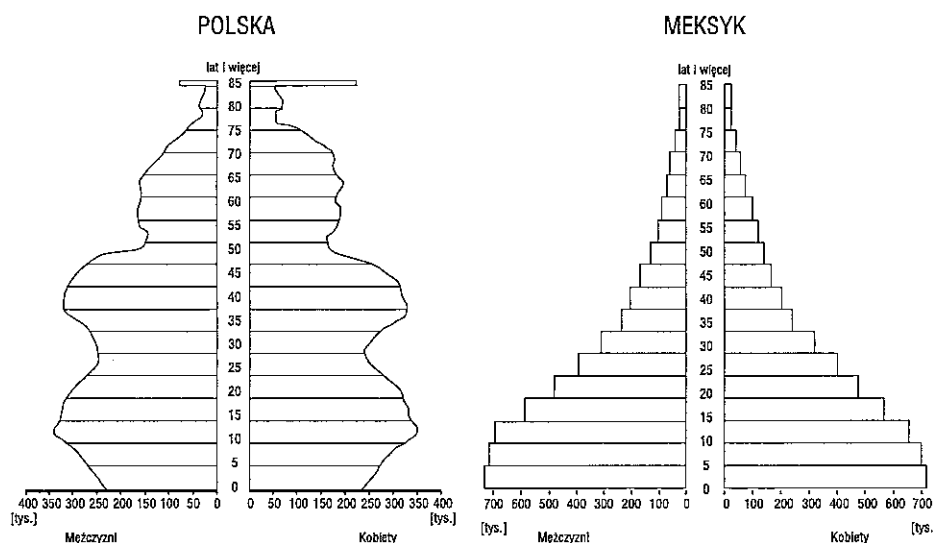
ZADANIE 2

Współczesne unowocześnienie i restrukturyzacja polskiego przemysłu odbywa się przy współudziale zagranicznych inwestorów. Uzupełnij tabelę, wpisując nazwę firmy, kraj pochodzenia, branżę przemysłu i nazwę miasta.

KRAJ	NAZWA FIRMY	BRANŻA	LOKALIZACJA
	Glaxo-Wellcome		Poznań
USA		spożywcza — napoje	
		samochodowa	Bielsko-Biała
Szwajcaria	Nestle		
	Luccini	hutnictwo żelaza	

ZADANIE 3

Porównaj piramidy wieku i płci ludności Polski i Meksyku (dane z 1997). Wyjaśnij przyczyny zróżnicowania struktury wiekowej społeczeństw obu państw.

Źródło: obliczenia na podstawie „Świat w liczbach”, 1999

ZADANIE 4

Wykres przedstawia przebieg granicy wiecznego śniegu na kuli ziemskiej. Wyjaśnij, dlaczego w okolicach zwrotników granica ta przebiega wyżej niż nad równikiem.

ZADANIE 5

Na podstawie niżej przedstawionych opisów rozpoznaj państwa azjatyckie.

- Jego powierzchnia jest 7 razy większa niż terytorium Polski. Jest ojczyzną proroka Mahometa oraz czołowym producentem i eksporterem ropy naftowej. Największą jego bolączką jest zapewnienie ludności wody.
- Należy do grupy biednych krajów rozwijających się. Życie tutaj uzależnione jest od monsunów. Rolnictwo dostarcza 30% światowej produkcji herbaty. Pod

względem liczby ludności jest drugim państwem na świecie. Na wsi mieszka 70% obywateli.

- c) Niziny zajmują zaledwie 10% powierzchni tego kraju. Górnictwo eksploatuje różnorodne złoża surowców mineralnych. Państwo to jest potentatem w produkcji przędzy i tkanin bawełnianych. W świecie słynie z produkcji jedwabiu i wyrobów z porcelany.
- d) Kraj górzysty, o większej rozciągłości południkowej niż Polska. Jest tu 30 czynnych wulkanów. Stosunkowo ubogi w surowce mineralne. Doskonale rozwinięty jest przemysł elektroniczny. Dumą jego mieszkańców jest system nowoczesnych magistrali kolejowych. Zajmuje czołowe miejsce w świecie w połowie ryb.

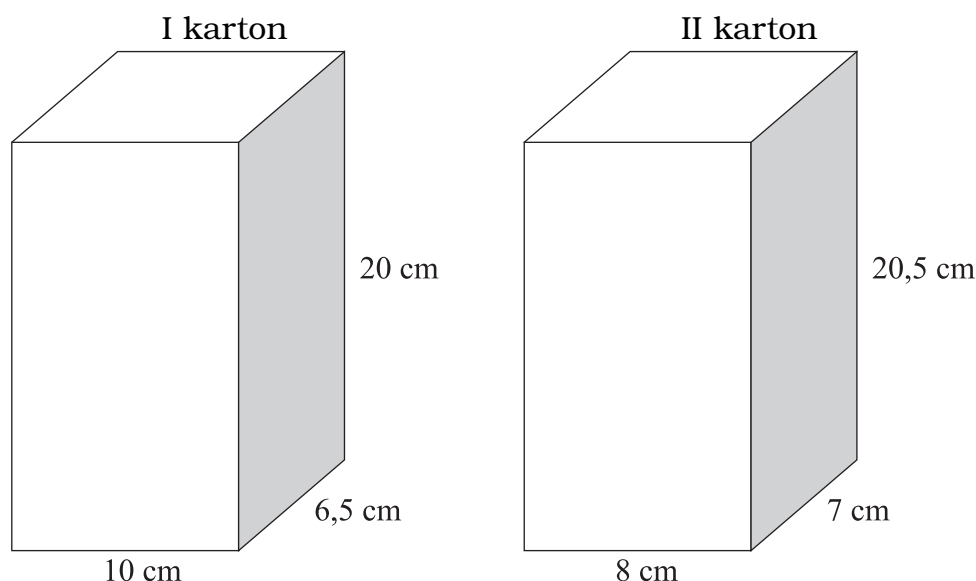
Matematyka

ZADANIE 1

Sala lekcyjna ma wymiary $5\text{ m} \times 8\text{ m} \times 3\text{ m}$. Wiedząc, że gęstość powietrza w niej zawartego wynosi $1,3 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$, a tlen stanowi 21% powietrza, oblicz masę tlenu w tej sali. Wynik podaj z dokładnością do całości.

ZADANIE 2

Uczniowie na lekcji geometrii wykonywali pudełka w kształcie graniastosłupa o wymiarach podanych na rysunku. Na które pudełko zużyli więcej kartonu? Na zakładki dodaj 9% powierzchni opakowania.

ZADANIE 3

W sklepie warzywnym liczba kilogramów marchewki do liczby kilogramów pietruszki ma się jak 4 : 5. Oblicz, ile kilogramów marchwi, a ile kilogramów pietruszki jest w sklepie, jeżeli warzywa razem ważą 450 kg.

ZADANIE 4

Kocioł (w kształcie walca) o średnicy 8 dm i wysokości 7 dm wypełniony jest grochówką aż po brzegi. Chochla ma kształt półkuli o promieniu 7 cm. Harcerze stają po dwie chochle zupy. Czy zupy wystarczy dla 150 harcerzy? Przyjmij $\pi = \frac{22}{7}$.

ODPOWIEDZI

Standard I

Biologia

ZADANIE 1

Komórka, tkanka, narząd (organ), układ narządów, organizm zwierzęcy.
Komórka, tkanka, organ, organizm roślinny.

ZADANIE 2

Ekologia.

ZADANIE 3

Etap rozwoju, w którym zakończył się proces wzrastania, różnicowania, dojrzewania tkanek oraz układów organizmu i dziecko osiągnęło:

- a) swoją dorosłą wysokość oraz proporcje ciała, nazywamy dojrzałością **fizyczną**
- b) pełnię rozwoju poszczególnych narządów, nazywamy dojrzałością **fizjologiczną**
- c) zdolność do produkowania komórek rozrodczych, zapłodnienia oraz donoszenia ciąży, nazywamy dojrzałością **płciową**.

ZADANIE 4

$$\text{Waga serca [kg]} = \frac{\text{Waga własnego ciała [kg]} \times 0,59}{100}$$

ZADANIE 5

D.

Chemia

ZADANIE 1

Reakcje chemiczne — rdzewienie żelaza, spalanie magnezu, kwaśnienie mleka.

ZADANIE 2

Odpowiedź b).

ZADANIE 3

W etanie jest 80% masowych węgla, w etenie — 86% węgla, a w etynie — 92% węgla.

ZADANIE 4

W sali jest 31,5 m³ tlenu.

ZADANIE 5

- a) W reakcji wzięty udział 24 gramy tlenu.
- b) Stosunek masy magnezu do masy tlenu w tlenku magnezu wynosi 3:2.

Geografia

ZADANIE 1

Odp. B.

ZADANIE 2

Odp. C.

ZADANIE 3

Odp. A.

ZADANIE 4

Odp. tundra.

ZADANIE 5

Odp. ryż; Niz. Chińska, Japonia (lub inne poprawnie wskazane regiony).

Matematyka

ZADANIE 1

Odp. B.

ZADANIE 2

Rozwiązanie:

$$l = 2 \cdot \pi \cdot 64 = 401,92 \text{ m}$$

$$l \approx 402 \text{ m}$$

Odp. Uczniowie pokonają trasę o długości około 402 m.

ZADANIE 3

Odp. A.

ZADANIE 4

Rozwiązanie:

$$120 \cdot 0,5 = 60$$

$$60 : 0,75 = 80$$

Odp. Sokiem można napełnić 80 butelek.

ZADANIE 5

Rozwiązanie:

Zakup za gotówkę

$$2400 \cdot 6\% = 144$$

$$2400 - 144 = 2256 \text{ zł}$$

Zakup na raty

$$2400 \cdot 8\% = 192$$

$$2400 + 192 = 2592$$

$$2592 : 6 = 432 \text{ zł}$$

Oszczędność

$$2592 - 2256 = 336 \text{ zł}$$

Odp. Rata wynosiłaby 432 zł. Rodzice, kupując lodówkę za gotówkę, oszczędzają 336 zł.

Standard II

Biologia

ZADANIE 1

1 — D, 2 — B, 3 — C, 4 — E.

ZADANIE 2

1, 4 i 6.

ZADANIE 3

2, 3, 5, 1, 4.

ZADANIE 4

1, 4, 5.

ZADANIE 5

D.

Chemia

ZADANIE 1

Nazwa pierwiastka	Symbol	Numer grupy	Numer okresu	Liczba atomowa	Liczba protonów	Liczba elektronów	Liczba powłok elektronowych	Liczba elektronów walencyjnych
węgiel	C	14	2	6	6	6	2	4
siarka	S	16	3	16	16	16	3	6
glin	Al	13	3	13	13	13	3	3

ZADANIE 2

1 — resublimacja

2 — sublimacja

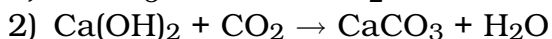
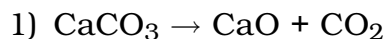
3 — topnienie

4 — krzepnięcie

5 — parowanie

6 — skraplanie.

ZADANIE 3

 CaCO_3 — węglan wapnia CaO — tlenek wapnia CO_2 — tlenek węgla (IV) Ca(OH)_2 — wodorotlenek wapnia H_2O — woda

ZADANIE 4

Produkty pirogenizacji węgla	Produkty destylacji ropy naftowej
Koks, woda pogazowa, gaz świetlny, smoła pogazowa.	Benzyna, nafta, asfalt, oleje napędowe, mazut.

ZADANIE 5

 ^{40}Ca — 20 p, **20 n**, 20 e, ^{42}Ca — 20 p, **22 n**, 20 e, ^{48}Ca — 20 p, **28 n**, 20 e.

Atomy te różnią się ilością neutronów w jądrze atomu wapnia.

Geografia**ZADANIE 1**

SKUTKI RUCHU OBROTOWEGO	SKUTKI RUCHU OBIEGOWEGO
B, D, E, G	A, C, F, H

ZADANIE 2

Odp.: 1D, 2E, 3F, 4I, 5C, 6B, 7G, 8H, 9A.

ZADANIE 3

Jest to basen artezyjski. Wody podziemne są pod ciśnieniem hydrostatycznym, tzn., że po wywierceniu studni woda samoczynnie wypłynie na powierzchnię.

ZADANIE 4

Większy problem jest ze składowaniem odpadów w krajach wysoko rozwiniętych. Duży udział stanowią odpady, których proces rozkładu trwa bardzo długo.

ZADANIE 5

Zjawisko urbanizacji.

Matematyka**ZADANIE 1**

Rozwiązanie:

a) $25 + 2 + 5 + 2 = 34 \text{ kg}$

b) $34 + 16 = 50 \text{ kg}$

c) cielęcina $\frac{16}{50} = 32\%$

warzywa $\frac{34}{50} = 68\%$

ZADANIE 2

Rozwiązanie:

a) $1 + 4 + 7 + 11 + 5 + 2 = 30$

$$1 \cdot 6 + 4 \cdot 5 + 7 \cdot 4 + 11 \cdot 3 + 5 \cdot 2 + 2 \cdot 1 = 99$$

$$99 : 30 = 3,3 \text{ — średnia ocen}$$

b) $99 + 6 = 105$

$$105 : 30 = 3,5 \text{ — nowa średnia.}$$

ZADANIE 3

Rozwiązanie:

$$22 \cdot 3 \cdot 1,2 = 79,20$$

$$79,20 - 45 = 34,20$$

Odp. Ania zaoszczędzi 34,20 zł.

ZADANIE 4

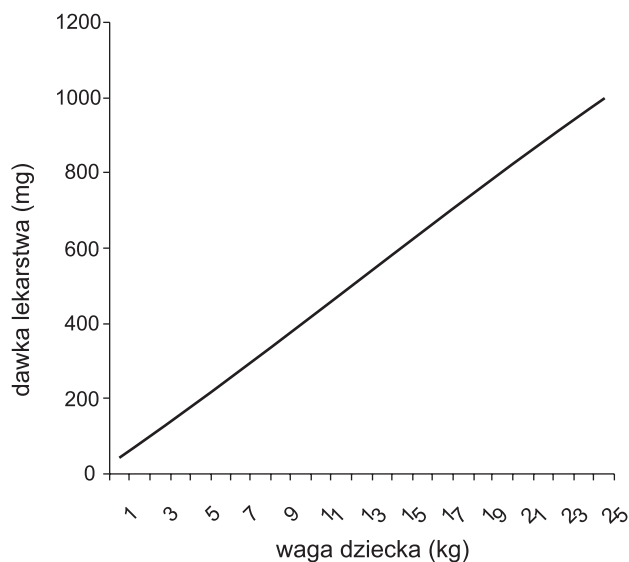
Rozwiązanie:

a) Tak.

b) $y = 40x$, gdzie x — masa ciała, y — dawka antybiotyku

c) $D : x \geq 1$

d)

e) $y = 40 \cdot 19 = 760 \text{ mg}$

ZADANIE 5

Odp. B.

Standard III

Biologia

ZADANIE 1

Powstaną 4 komórki po 12 chromosomów.

ZADANIE 2

D.

ZADANIE 3

C.

ZADANIE 4

1 — b, 2 — a, 3 — c, 4 — d.

ZADANIE 5

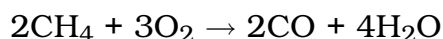
B.

Chemia

ZADANIE 1

Zachodzą zjawiska: krzepnięcia i sublimacji wody.

ZADANIE 2

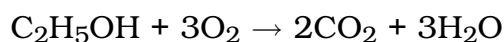

Jest to reakcja półspalania metanu.

ZADANIE 3

- 1) wapień — CaCO_3 — węglan wapnia
- 2) gips krystaliczny — $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ — dwuwodny siarczan (VI) wapnia
- 3) kwarc — SiO_2 — tlenek krzemu (IV)
- 4) wapno palone — CaO — tlenek wapnia
- 5) sól kamienna — NaCl — chlorek sodu
- 6) blenda cynkowa — ZnS — siarczek cynku
- 7) anhydryt — CaSO_4 — siarczan (VI) wapnia
- 8) saletra — NaNO_3 — azotan (V) sodu.

ZADANIE 4

ZADANIE 5

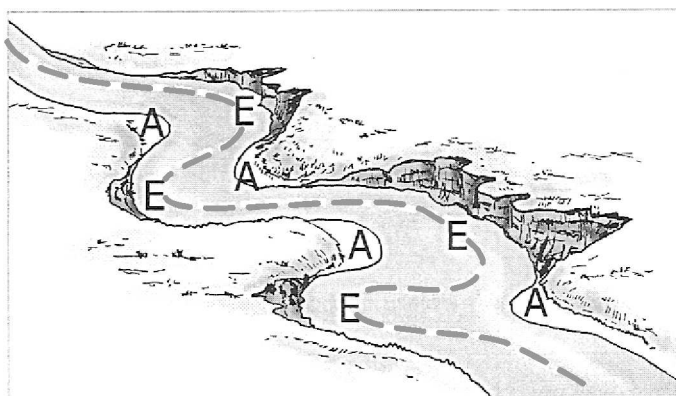
- a) SO_2 , CO_2
- b) $\text{S} + \text{O}_2 \rightarrow \text{SO}_2$
 $\text{C} + \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2$
- c) $\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_3$
 $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{CO}_3$
- d) tlenek siarki (IV) i tlenek węgla (IV) rozpuszczają się w wodzie deszczowej i w postaci kwaśnych opadów wracają na ziemię, zakwaszając wodę i glebę. Niszczą środowisko przyrodnicze, m.in. roślinność oraz zabytkowe budowle.

Geografia

ZADANIE 1

Należy skreślić kolejno: mniejsza, zimniej, większa, rośnie.

ZADANIE 2

ZADANIE 3

STREFA KLIMATYCZNA	SZATA ROŚLINNA	RODZAJ GLEB
równikowa	wilgotny las równikowy, sawanna	lateryty
zwrotnikowa	pustynia i półpustynia	szaroziemie
podzwrotnikowa	roślinność twarolistna	„terra rosa”, brązowe
umiarkowana	step, las liściasty, tajga	czarnoziem, bielice
okołobiegunowa	tundra	gleby tundry

ZADANIE 4

Odp. b, e, g, c, i, a, d, f, h.

ZADANIE 5

Duża towarowość gospodarstw, duże dochody pozwalają na inwestycje w niezbędny sprzęt i nowoczesne maszyny rolnicze.

Matematyka

ZADANIE 1

Odp. D.

ZADANIE 2

Odp. A.

ZADANIE 3

Rozwiązanie:

x — ilość pieniędzy Marysi 26 zł

$x - 15$ — ilość pieniędzy Krysi 11 zł

$$x + x - 15 = 37$$

$$2x = 52$$

$$x = 26$$

Odp. Marysia ma 26 zł.

ZADANIE 4

Rozwiązanie:

a) $a + d + b + (c - d) + (a - b) + c = 2a + 2c$

b) $x + y + 3y + 0,5x = 1,5x + 4y$

c) $5 + 2y + 2y + x + 4 = x + 4y + 9$

ZADANIE 5

Odp. C.

Standard IV**Biologia**

ZADANIE 1

C.

ZADANIE 2

Jeżeli w porę nie usunie się chwastu z rabatki, to stokrotki mogą zginąć, ponieważ podagrycznik zasłoni im słońce i zuboży podłoże o sole mineralne.

ZADANIE 3

W wyniku procesu crossing-over chromosomy homologiczne komórek potomnych (potomstwa) zawierają inne kombinacje genów niż chromosomy w komórkach rodziców. Taka zmiana prowadzi do większej różnorodności potomstwa.

ZADANIE 4

Głukoza zostaje ponownie wchłonięta z przesączu kłębuszkowego, a białka z powodu wielkości cząsteczek w ogóle nie ulegają przesączaniu (filtrowaniu) i pozostają we krwi.

ZADANIE 5

zmiana	przyczyna zmiany
Serce bije szybciej (rośnie tempo pracy serca).	Zwiększa się zapotrzebowanie organizmu na substancje organiczne i tlen, krew doprowadza je do mięśni.
Wzrasta częstotliwość oddechów.	Zwiększa się zapotrzebowanie organizmu na tlen, dociera więcej tlenu do organizmu.
Pojawia się kwas mlekowy w mięśniach.	Zachodzi oddychanie beztlenowe w mięśniach, produktem ubocznym jest kwas mlekowy.
Zmniejsza się ilość glikogenu w mięśniach.	Glikogen jest rozkładany do glukozy, która jest utleniana w reakcji oddychania.

Chemia**ZADANIE 1**

Pierwiastek ten to azot, o symbolu N. Znajduje się w 15 grupie układu okresowego.

ZADANIE 2

2 okres — Li, Be, B, C, N, O, F, Ne

LiNO_3 — azotan (V) litu

Li_2CO_3 — węglan litu

LiF — fluorek litu

$\text{Be}(\text{NO}_3)_2$ — azotan (V) berylu

BeCO_3 — węglan berylu

BeF_2 — fluorek berylu.

ZADANIE 3

Roztwór, w którym na 1 cząsteczkę glukozy przypada 10 cząsteczek wody, jest 50-procentowy.

ZADANIE 4

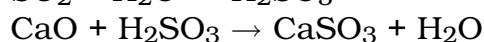
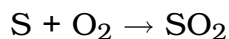
CO₂, SO₂, H₂Swspólny jon H⁺

ZADANIE 5

CaSO₃ — siarczan (IV) wapniaCaO, H₂O, S

- a) do dużej probówki należy wlać wodę i umieścić nad nią łyżkę do spalań z płonąącą siarką. Po skończeniu spalania siarki usunąć łyżeczkę, zatkać probówkę korkiem i wstrząsnąć. W probówce powstaje kwas siarkowy (IV). Następnie do tego kwasu dodać tlenek wapnia.

- b) równania reakcji:

Geografia

ZADANIE 1

Odp. 90° – 39° = 51° ze względu na pozycję Słońca jest to szerokość N.

12.00 – 10.48 = 1.12 (czyli 72 minuty)

72 : 4 = 18°

Odczytujemy długość geograficzną Berlina 13°E. 13° + 18° = 31°E

Współrzędne miejscowości 51°N, 31°E — Kijów.

ZADANIE 2

KRAJ	NAZWA FIRMY	BRANŻA	LOKALIZACJA
Wielka Brytania	Glaxo-Wellcome	farmaceutyczna	Poznań
USA	Coca-cola	spożywcza — napoje	Gdynia
Włochy	Fiat	samochodowa	Bielsko-Biała
Szwajcaria	Nestle	spożywcza — słodyczne	Toruń
Włochy	Luccini	hutnictwo żelaza	Warszawa

ZADANIE 3

Rozwoju społeczeństwa Meksyku nie zakłócały wojny, dlatego piramida ma regularny kształt. Najliczniejszą grupę stanowi ludność w wieku 0–4 lata i stopniowo z wiekiem liczba ludności spada.

Na współczesną strukturę wiekową ludności Polski wywarła wpływ II wojna światowa. Dlatego pojawił się na niej niż demograficzny — to wiek 50–55 lat. Echem

tego niżej jest grupa ludności w wieku 25–30 lat. Liczna grupa 40–45-latków to pokolenie powojennego wyżu demograficznego, którego dzieci w wieku 15–20 urodziły się w kolejnym wyżu demograficznym.

ZADANIE 4

Ze względu na skąpą ilość opadów w strefie zwrotnikowej, małą ilość wilgoci w powietrzu na wyższych wysokościach dochodzi do kondensacji pary wodnej. Skąpa roślinność lub jej brak sprawia, że panują tu wyższe temperatury niż w strefie równikowej.

ZADANIE 5

- a) Arabia Saudyjska,
- b) Indie,
- c) Chiny,
- d) Japonia.

Matematyka

ZADANIE 1

Rozwiązanie:

$$V = 5 \cdot 8 \cdot 3 = 120 \text{ m}^3$$

$$m_p = 120 \cdot 1,3 = 156 \text{ kg} \text{ — masa powietrza}$$

$$m_t = 156 \cdot 0,21 = 32,76 \approx 33 \text{ kg} \text{ — masa tlenu}$$

Odp. W sali jest 33 kg tlenu.

ZADANIE 2

Rozwiązanie:

I karton:

$$P_c = 2 \cdot 10 \cdot 6,5 + 2 \cdot 10 \cdot 20 + 2 \cdot 6,5 \cdot 20 = 130 + 400 + 260 = 790 \text{ cm}^2$$

$$790 \cdot 109\% = 861,1 \text{ cm}^2$$

II karton:

$$P_c = 2 \cdot 7 \cdot 8 + 2 \cdot 8 \cdot 20,5 + 2 \cdot 7 \cdot 20,5 = 112 + 328 + 287 = 727 \text{ cm}^2$$

$$727 \cdot 109\% = 792,43 \text{ cm}^2$$

Odp. Więcej kartonu zużyto na pierwsze pudełko.

ZADANIE 3

Rozwiązanie:

x — waga marchwi

y — waga pietruszki

$$\begin{cases} \frac{x}{y} = \frac{4}{5} \\ x + y = 450 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 5x - 4y = 0 \\ 4x + 4y = 4 \cdot 450 \end{cases}$$

$$9x = 1800$$

$$x = 200$$

$$\begin{cases} 5 \cdot 200 = 4y \\ x = 200 \end{cases}$$

$$\begin{cases} y = 250 \\ x = 200 \end{cases}$$

Odp. W sklepie jest 200 kg marchwi i 250 kg pietruszki.

ZADANIE 4

Rozwiązanie:

$$V_k = \pi \cdot 16 \cdot 7 = \frac{22}{7} \cdot 16 \cdot 7 = 352 \text{ l} \text{ — ilość zupy w kotle}$$

$$V_{ch} = \frac{4}{3} \cdot \pi \cdot 0,7^3 = \frac{4}{3} \cdot \frac{22}{7} \cdot \frac{343}{1000} = \frac{539}{375} = 1\frac{164}{375} \text{ l} \text{ — porcja zupy dla jednego harcerza}$$

$$\frac{539}{375} \cdot 150 = \frac{1078}{5} = 215\frac{3}{5} \text{ l} \text{ — ilość zupy dla wszystkich harcerzy}$$

Odp. Zupy wystarczy dla tej grupy harcerzy.

Elżbieta Mazurek
konsultant GODN

Małgorzata Woźniak-Wróblewska

Profilaktyka wad wymowy u dzieci w wieku przedszkolnym

Umiejętność sprawnego mówienia to w naszych czasach umiejętność szczególnie ważna. W naszym życiu ogromną rolę odgrywają takie środki przekazu informacji, w których głównym nośnikiem jest słowo mówione. Dlatego też nawet niezbyt rażąco wady wymowy mogą zaważyć na losach dzisiejszych ludzi. Zamykają im po prostu drogę do wielu interesujących, atrakcyjnych zawodów. Poprawne posługiwanie się językiem jest dla każdego niezmiernie istotne. Stanowi warunek pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Bardzo ważna jest umiejętność formułowania myśli, ale nawet ci, którzy to potrafią, nie osiągną swych celów, jeżeli ich wypowiedź, choćby najrozsądniejsza, będzie wygłoszona wadliwie, np. ze śmieszącym słuchaczy seplenieniem. Wady wymowy to obecnie coraz częstsze zjawisko występujące u dzieci w wieku szkolnym, a zaczynające się już w przedszkolu. Niewielu rodziców zdaje sobie sprawę z tego, że ich dziecko źle mówi. Popełniają błędy, które utrwalają u dzieci ich wadliwą wymowę. Oczywiście robią to nieświadomie. Nie wiedzą, iż należy się skonsultować z logopedą i rozpocząć terapię, często polegającą na wykonywaniu najprostszych ćwiczeń.

Najczęstszą wadą wymowy dzieci w wieku przedszkolnym jest seplenienie. Jest to niewłaściwa realizacja głosek szeregu szumiącego, syczącego i ciszącego, czyli głosek: *sz, rz, cz, dż, s, z, c, dz, ć, ś, ź, dź*. Z badań w naszym przedszkolu wynika, że na 100% dzieci objętych terapią logopedyczną ponad połowa (55%) posiada ww. wadę wymowy.

Jak możemy chronić nasze dziecko przed wadą wymowy? Na co zwrócić uwagę, ucząc je prawidłowej mowy i wymowy? Co powinno budzić nasze wątpliwości? Kiedy udać się do specjalisty? — są to zasadnicze pytania, na które rodzice winni szukać odpowiedzi.

U progu przedszkola dziecko powinno wymawiać wszystkie samogłoski oraz spółgłoski z wyjątkiem: *s, z, c, dz, sz, cz, rz, dż* oraz *r*. Okres swoistej mowy dziecka zaczyna się w wieku 3 lat i trwa do 7 roku życia. W okresie 5–6 lat dziecko zdobywa umiejętność wymawiania pełnego zasobu głoskowego języka polskiego. W wieku 3 lat utrwalają się głoski: *ś, ć, ź, dź*, w wieku 4 lat głoski: *s, c, z, dz*, w wieku 5 lat głoski: *sz, cz, rz, dż* oraz następuje właściwe umiejscowienie głoski *r*. W wieku 6–7 lat utrwała się prawidłowa wymowa wszystkich głosek, w tym również *r*.

Wszelkie odstępstwa od tego schematu, zła i nieprawidłowa realizacja głosek lub ich brak w czasie, w którym powinny one już u dziecka zaistnieć, powinno wzbudzić nasze zaniepokojenie.

Aby uniknąć problemów z wymową dzieci w wieku przedszkolnym, trzeba wiedzieć, że:

- należy mówić do dziecka dużo, wolno, wyraźnie, o rzeczach zrozumiałych i prostych, krótkimi zdaniami;
- przemawianie pieszczotliwe, zdrabniające i zniekształcające wyraz nie powinno mieć miejsca;
- rodzice winni okazywać zainteresowanie wymową swojego dziecka — poprawiać i uczyć właściwej wymowy, dając prawidłowy wzorzec;
- niesłuchanie ważną rzeczą jest, aby w wieku przedszkolnym całkowicie odstawić butelkę ze smoczkiem oraz smoczek;
- należy zwrócić szczególną uwagę na prawidłową budowę anatomiczną narządów mowy, tj.
 - a) jamy ustnej — bardzo ważne jest tu uzębienie, zwrócenie uwagi na nieprawidłowości zgryzu, które nieleczone prowadzą do wad wymowy, jak również na wymowę dziecka w czasie wymiany zębów.
 - b) języka — jego ruchomość: dziecko powinno umieć swobodnie unieść język ku górze, wytknąć go, oblizać wargi, kłaskać jak konik, liczyć czubkiem języka zęby górne i dolne, dotykać podniebienia górnego językiem. Wykonując te ćwiczenia, gimnastykujemy nie tylko język, ale również rozciągamy wędzidełko, które jeżeli jest za krótkie, uniemożliwia podnoszenie języka ku górze, a co za tym idzie, dziecko nie może realizować głosek, w których język winien znajdować się przy podniebieniu.
 - c) warg — muszą być elastyczne i również należy je ćwiczyć poprzez wykonywanie takich zadań, jak: robienie dzióbka, uśmiechu, uśmiechu jednostronnego w prawo, w lewo, otwieranie i układanie ust jak rybka, przesyłanie całusków, cmokanie.
 - d) nosa — powinien być drożny, zawsze czysty, dziecko jak najszybciej powinno nauczyć się czyścić nos z zalegającego w nim kataru, winno oddychać nosem, bo do tego jest on stworzony. Do rodziców należy obowiązek dbania o tak lekceważony przez nich narząd mowy. Zatkany nos powoduje, że dziecko oddycha ustami, język wówczas wytykany jest do przodu, często wtykany między zęby. Jest to przyczyną wielu wad zgryzu, seplenienia międzyzębowego, zamiany w mowie głosek sz, cz, rz, dż na głoski s, c, z, dz.
 - e) słuchu — musimy być pewni, że narząd słuchu dziecka jest zdrowy i nie budzi żadnych wątpliwości. Bardzo ważne są tu ćwiczenia słuchu fonemowego: należy pokazywać dziecku obrazki z jednoczesnym komentarzem słownym i prosić, by przypisało właściwy obrazek do właściwego wyrazu. Wyrazy muszą się różnić tylko jedną głoską, np. półka — bułka; pytanie do dziecka: gdzie jest półka, a gdzie jest bułka — pokaż.

Jeżeli nasze dziecko źle mówi, musimy zasięgnąć porady logopedy, który wskaże nam przyczyny ewentualnej wady. W wielu przypadkach są to wady dające się szybko i skutecznie zlikwidować poprzez terapię logopedyczną. Jednak czasami wymagana jest dodatkowa interwencja laryngologa, chirurga. W leczeniu wad wymowy bardzo dużą rolę odgrywa czas, nie należy więc zwlekać z poradą u specjalisty, jeżeli zauważymy, że dziecko ma problemy z wymową.

Im szybciej, tym skuteczniej!

Przykłady ćwiczeń, które pomogą usprawnić aparat mowy dziecka

Zacznijmy od ćwiczeń języka:

- wysunięty język przesuwając poziomo z jednej strony w drugą
- oblizywać wargi podczas coraz szerszego ich otwierania
- wysuwać język w linii prostej jak najdalej na zewnątrz, chować go do środka
- wytykać język na brodę
- dotykać czubkiem języka górnych i dolnych zębów
- dotykać czubkiem języka nosa
- przesuwając czubek języka od zębów po podniebieniu jak najdalej w głąb jamy ustnej
- wykonać kilkakrotnie mlaskanie czubkiem języka, środkiem języka
- zrobić rurkę z wysuniętego języka
- unieść czubek języka do wałka dziąsłowego i mocno dmuchać
- opuścić dolną szczękę i na zmianę dotykać górnych zębów, a następnie górnej wargi czubkiem języka
- przesuwając grzbiet języka tak, aby ocierał się o górne zęby, podczas gdy czubek języka przyciśnięty jest do wewnętrznej strony dolnych siekaczy.

Ćwiczenia warg:

- ściągnąć usta jak przy samogłosce „u”, a następnie spłaszczyć, cofając kąciki ust jak przy artykulacji „i”
- cmokać, wciągając powietrze ustami wciągniętymi
- zagwizdać parę razy
- utrzymać między ustami ołówek
- parskać
- ssąć górną wargę, potem dolną
- dmuchać na płomień świeci, watkę lub kulkę
- wymawiać coraz szybciej połączenie głosek „au”, szeroko otwierając wargi przy „a” i mocno ściągając je przy „u”
- przytrzymywać wargami kartkę papieru, wciągając powietrze ustami
- zamknąć zęby i rozciągnąć wargi, aby zęby były widoczne
- zamknąć zęby i cofać na zmianę prawy i lewy kącik warg
- zamknąć usta, ściągając je, i przesuwając ściągnięte w lewą, a potem w prawą stronę
- przy rozchylonych szczękach wciągać wargi do środka jamy ustnej
- wydmuchiwanie baniek mydlanych przez słomkę
- nadmuchiwanie balonów.

Ćwiczenia dolnej szczęki:

- opuszczanie i unoszenie dolnej szczęki
- przesuwanie dolnej szczęki w lewą, a następnie w prawą stronę
- wysuwanie dolnej szczęki do przodu i cofanie — wargi pozostają rozchylone
- wykonywanie ruchów żucia

- chwytanie dolnymi zębami górnej wargi
- podsuwanie dolnej wargi pod górne zęby.

Ćwiczenia podniebienia miękkiego:

- powoli, swobodnie wdychać i wydychać powietrze przy zamkniętych ustach
- wykonywać wdech przez usta i wydech przez nos
- dmuchać przez usta w określonym kierunku
- przenosić ziarenka, kuleczki, papierki za pomocą słomki — wciąganie powietrza
- chrząkanie — gwałtowne wyrzucanie powietrza przez nos
- ziewanie, gwizdanie, zatrzymanie powietrza w jamie ustnej poprzez nadęcie policzków z zatkanym nosem.

Małgorzata Woźniak-Wróblewska
PS nr 50 w Gdyni

Małgorzata Woźniak-Wróblewska

Refleksyjny przedszkolak — **program z pedagogiki refleksyjnej**

Program został opracowany w oparciu o *Podstawę programową wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych* (Dz. U. z 31 sierpnia 2007 r. Nr 157, poz. 1100).

1. Teoretyczne podstawy programu

Jestem nauczycielem z kilkunastoletnim stażem pracy. Ukończyłam studia wyższe magisterskie o kierunku pedagogika opiekuńczo-wychowawcza.

Pracując w przedszkolu, coraz częściej spotykam się z problemem wzmożonej agresywności i nadpobudliwości wśród dzieci. Nie potrafią one dzielić się z innymi, niszczą przyrodę, krzywdzą zwierzęta, nie znają współczucia, nie potrafią zrozumieć innego dziecka. Uśmiech rzadko gości na ich twarzach, a jedynym sposobem rozwiązywania konfliktów jest złość, krzyk, płacz oraz niekontrolowana agresja.

Moim zdaniem właśnie ten fakt stawia przed wszystkimi instytucjami wychowawczymi bardzo ważne zadanie. Powinny one większą wagę przywiązywać do stwarzania takich sytuacji edukacyjnych, których celem byłoby łagodzenie oraz niwelowanie tych negatywnych zachowań.

Wychowanie to zamierzone działanie wywołujące pozytywne zmiany w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno sferę poznawczo-instrumentalną, jak i emocjonalno-motywacyjną. By zapobiegać lub zmieniać opisane wyżej niewłaściwe zachowania, należałoby w procesie wychowania większą wagę przywiązywać do rozwoju sfery emocjonalno-motywacyjnej. Obszar ten dotyczy kształtowania pozytywnego stosunku człowieka do świata i ludzi, budowania jego przekonań, postaw oraz hierarchii wartości. W realizacji tych zadań bardzo pomocna jest pedagogika refleksyjna.

Z edukacją nierozzerwalnie związane jest pojęcie potrzeb w aspekcie ich zaspokajania. Potrzeba to „...stan, w którym jednostka odczuwa chęć zaspokojenia jakiegoś braku” (Okoń, 1990, s.161). A.H. Maslow (1990) rozróżnia następujące potrzeby: fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku, samourzeczywistnienia, pragnienia wiedzy i zrozumienia oraz estetyczne.

Człowiek, który nie zaspokoił potrzeb niższych, wyższych nie odczuwa. Nie odczuwa ich nawet osoba zaspokojona w potrzebach podstawowych, lecz nieedukowana do wyższych, nieznająca ich. Ten drugi rodzaj ludzi należy przygotować, uświadamiać, wychowywać, kształcić do odczuwania potrzeb wyższego rzędu. Istota eduko-

wania dotyczy zaspokajania ponadbiologicznych potrzeb podstawowych oraz przygotowania dzieci do zdrowego funkcjonowania w społeczeństwie. Całokształt problematyki edukacji refleksyjnej związany jest z należytym wybieraniem przez wychowanka, i w ogóle przez każdego człowieka, wartości moralnych, które są drogowskazem każdego wartościowego życia. Skoro realizowanie potrzeb podopiecznych stanowi fundamentalne zadanie, do potrzeb tych można i należy edukować. To znaczy nauczać ich odczuwania i świadomego reagowania, aby sytuacje, w których potrzeby nie zostały zaspokojone, nie objawiały się negatywnymi zachowaniami dzieci. Zatem przede wszystkim należy edukować młodych ludzi do umiejętności należytej i samodzielnej ich realizacji. Fizyk R.P. Feynman powiedział: „...potrzebny nam jest jakiś mechanizm, jakaś sztuczka, dzięki której będziemy mogli wykonać wiarygodne obserwacje i stworzyć pewien schemat wybierania wartości moralnych.” (Feynman, 1999, s. 96).

Takim mechanizmem jest niewątpliwie nawyk refleksji, w który należałoby wyposażać ludzi od najmłodszych lat. Refleksja jest to odpowiednik głębokiego namysłu. Celem pedagogiki refleksyjnej jest wychowanie człowieka refleksyjnego, tzn. takiego, który przed podjęciem jakiejkolwiek decyzji zastanawia się, czy swoim postępowaniem nie wyrządzi nikomu krzywdy.

Uwzględniając fakt, iż u dzieci w wieku przedszkolnym i młodszoszkolnym bardzo intensywnie rozwija się mowa, myślenie i spostrzeganie, należałoby już od najmłodszych lat wdrażać dzieci do refleksji. Do realizacji tego zadania należy wykorzystać naturalną formę aktywności, jaką jest zabawa.

Postępowanie dziecka kształtujemy, gdy w związku ze stworzoną sytuacją edukacyjną demonstrujemy prawidłowy wzór zachowania i postępowania pomocny do jej rozwiązania. Wszelkie przykłady uczuć, zachowań i stosunku do otoczenia winny być jasno i jednoznacznie formułowane. W ten sposób dajemy dziecku wzór postępowania, którym może się ono w najbliższej przyszłości posłużyć. Celem mojego programu jest więc działanie nastawione na ukształtowanie człowieka refleksyjnego.

2. Cele programu

Cele programu łączą się ściśle z podstawą programową oraz z założeniami pedagogiki refleksyjnej.

Celem podstawowym niniejszego programu jest:

- wdrażanie do refleksji;
- wywołanie pozytywnych zmian w osobowości uczniów;
- wprowadzenie młodego pokolenia w system wartości;
- kształtowanie wartości uniwersalnych.

Cele edukacyjne zostały zaczerpnięte z *Podstawy programowej wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych* (2007) i obejmują:

- budzenie zaciekawienia otaczającym światem poprzez prowokowanie pytań i dostarczanie radości odkrywania;
- organizowanie działań umożliwiających poznanie wielowymiarowości człowieka;
- tworzenie sytuacji doskonalących pamięć, zdolność kojarzenia, umiejętność skupienia uwagi na rzeczach i osobach;
- poznawanie, stosowanie, tworzenie symboli i znaków;

- wspieranie samodzielnych działań dziecka;
- umożliwienie dziecku dokonywania wyborów i przeżywania pozytywnych efektów własnych działań;
- pomaganie dziecku w dostrzeganiu problemów, planowaniu i realizowaniu zadań;
- tworzenie warunków sprzyjających spontanicznej i zorganizowanej aktywności ruchowej dziecka. Umożliwienie udziału w grach, zabawach ruchowych i gimnastyce;
- uczenie nawiązywania bliskiego, serdecznego kontaktu z innymi osobami;
- pomoc w budowaniu pozytywnego obrazu własnego „Ja” i zaspokajaniu poczucia bezpieczeństwa;
- identyfikowanie i nazywanie różnych stanów emocjonalnych;
- uczenie sposobów radzenia sobie z własnymi emocjami, właściwego reagowania na przejawy emocji innych oraz kontrolowania zachowań;
- wdrażanie do zachowań akceptowanych społecznie;
- umożliwianie dziecku odkrywania znaczenia komunikowania się w sposób niewerbalny;
- umożliwianie zdobycia doświadczeń w mówieniu, słuchaniu i byciu słuchanym;
- tworzenie okazji do wymiany informacji, uczenie dyskusowania i dochodzenia do kompromisu, wnioskowania ze stanów rzeczy;
- tworzenie okazji do pełnienia przez dziecko różnych ról w układach interpersonalnych, ze zwróceniem uwagi na rolę dziecka w rodzinie;
- tworzenie okazji do wspólnego podejmowania i realizowania różnych zadań, rozwiązywania problemów;
- dostarczanie przykładów i doświadczanie rozwiązywania sytuacji konfliktowych na zasadzie kompromisu i akceptacji potrzeb innych osób;
- pomaganie dziecku w poznawaniu różnych postaw bohaterów literackich, filmowych oraz w podejmowaniu próby ich oceny i uzasadnienia stanowiska;
- wykorzystywanie codziennych sytuacji do podejmowania prób samooceny i oceny zachowań innych;
- stwarzanie okazji do dokonywania przez dziecko wyborów i zdawania sobie sprawy z ich konsekwencji;
- rozwijanie poczucia odpowiedzialności poprzez samodzielne, dokładne i rzetelne wywiązywanie się z podejmowanych zadań, szacunku do pracy swojej i innych;
- budzenie postaw dzieci wobec innych ludzi, rzeczy i zjawisk.

3. Treści programowe i środki realizacji

Wszystkie treści programowe zostały przedstawione w formie celów operacyjnych, którymi są precyzyjne sposoby wyrażania ogólnych celów i poleceń. Operacyjne cele edukacji to opisy zachowań edukowanych, jakie mają oni przejawiać po zakończeniu jakiegoś procesu.

Cele Dziecko będzie:	Sposób realizacji	Terminy
orientować się w czasie i przestrzeni	— zabawy ruchowe, orientacyjno-porządkowe; — zabawy organizowane przez nauczyciela; — ćwiczenia gimnastyczne; — zabawy określające położenie ciała w stosunku do rzeczy;	praca ciągła przez cały rok
orientować się w schemacie własnego ciała	— zabawy ruchowe, zabawy przy muzyce; — wykorzystanie dramy, gimnastyki przy muzyce — <i>Rytmy Przyborowskiej</i>, gimnastyka twórcza Labana; — wykorzystanie scenariuszy do zajęć E. Gruszczyk-Kolczyńskiej;	praca ciągła przez cały rok
słuchać bajek, teatrzyków, opowiadań	— czynny udział w wystawianiu bajek, teatrzyków, przedstawień; — malowanie bohaterów opowiadań, organizowanie wystaw plastycznych, konkursy recytatorskie; — udział w przedstawieniach organizowanych dla dzieci;	w zależności od potrzeby
oceniać postępowanie bohaterów w kategoriach dobra i zła	— historyjki, bajki, teatrzyki, opowiadania; — zaistniałe sytuacje, scenki dramatyczne; — ocenianie postępowania bohaterów, dyskusje na temat zaistniałego zdarzenia; — odnoszenie zdarzenia do codziennych sytuacji, szukanie analogii;	w każdej nadarzającej się sytuacji
przewidywać wynik rozpoczętego działania	— historyjki obrazkowe, układanki, zgadywanki, kończenie rozpoczętej historii; — składanie obrazka z części;	w każdej nadarzającej się sytuacji
posiadać wiedzę nt. zmysłów: czuję, widzę, słucham; wiedzieć, co powoduje smutek, a co radość	— zabawy uaktywniające nasze zmysły, wykorzystanie książek Klausa W. Vopela pt. <i>Witajcie oczy, Witajcie ręce, Witajcie uszy</i>; — wydzielenie kącika ciszy w sali;	minimum raz w miesiącu oraz w indywidualnych kontaktach

używać form grzecznościowych: proszę, przepraszam, dziękuję	— scenki dramatowe, teatrzyki, inscenizacje; — wspólne zabawy prowokujące używanie form grzecznościowych; — codzienne zachowania dzieci wobec siebie i dorosłych;	codzienne sytuacje, zachowanie przy stole, witanie się i żegnanie, każda nadarzająca się sytuacja
poznawać swój charakter, nazywać i rozpoznawać uczucia i emocje	— zabawy w teatr; — scenki dramatowe i pantomimiczne; — wykonanie masek wyrażających różne stany emocjonalne; — opisanie uczuć i emocji, które wyrażają maski, lalki, pacynki; — twórczość artystyczna: malowanie, rysowanie, konstruowanie; — wykonanie tablicy ukazującej aktualny nastrój członków grupy;	minimum raz w miesiącu; codzienne zaznaczanie swego nastroju, słowne motywowanie wyboru
wiedzieć, co jest dobre, a co złe	— opowiadania, historyjki; — ocenianie postaw bohaterów w kategoriach dobra i zła; — zorganizowanie kącika „Mądra sowa”, która podpowiada dzieciom, gdy mają problem;	w toku codziennych zajęć i sytuacji, zawsze przy konflikcie
analizować i wypowiadać się na temat treści usłyszanych utworów i zaobserwowanych sytuacji	— swobodne dyskusje, odgrywanie scenek, inscenizacji wymagających podejmowania decyzji; — zabawy tematyczne, gry towarzyskie, zabawy organizowane;	w zależności od zdarzeń, minimum raz w miesiącu
odczuwać radość z pokonywania trudności, świadome swoich wartości	— konkursy, festyny, gry towarzyskie; — opowiadanie o sobie w kategoriach: Jestem dobry ... Jestem wartościowy ... Umiem ... Radzę sobie ... Potrafię ...	praca ciągła
uczyć się rozwiązywać konflikty, rozumiejąc potrzebę kompromisu	— mówienie prawdy na temat zaistniałej sytuacji; — aranżowanie scen, w których dzieci muszą podjąć decyzję rozstrzygającą konflikt; — dyskusja;	praca ciągła przez cały rok

dostrzegać piękno w technice, muzyce, plastyce	— rysunki, prace plastyczne, konstruowanie z różnego rodzaju materiałów; — przygotowanie wystaw dla rodziców; — dbanie o wystrój sali; — dbanie o czystość, ład i porządek; — zorganizowanie stałej galerii prac dzieci (uaktualnianej co tydzień);	przez cały rok, zwracanie uwagi na piękno w każdej sytuacji
umiało przegrać i cieszyć się ze zwycięstwa kolegi	— konkursy, gry, zabawy towarzyskie;	zależnie od potrzeb
mówić o swoich emocjach negatywnych i pozytywnych: radość, ból, spokój, złość, zazdrość, bezpamiętność	— zabawy w teatr; — odgrywanie scenek dramatycznych; — improwizacje mające na celu ukazanie własnych emocji i uczuć; — twórczość artystyczna: malowanie, rysowanie, wycinanie, malowanie dziesięciopalcami; — zabawy w „mima”; — zagadki;	przez cały rok
omawiać, znać i stosować symbole i znaki w swojej działalności	— używanie przedmiotów, symboli i znaków podczas zabaw, scenek dramatycznych, inscenizacji i teatrzyków; — wykorzystanie strojów, masek i rekwizytów, sygnałów i dźwięków;	w zależności od potrzeb, w każdej dogodnej sytuacji
szanować pracę swoją i innych, świadomie sprawać radość bliskim, nawiązywać bliski kontakt z innymi	— wykonywanie upominków i prac plastycznych; — organizowanie uroczystości z udziałem rodziców i najbliższych: Dzień Babci, Dzień Matki, Dzień Taty, zabawa noworoczna, festyn, Dzień Pieczonego Ziemniaka; — zajęcia otwarte z udziałem rodziców; — zabawy sprzyjające poznaniu członków grupy (wykorzystanie zabaw z pedagogiki zabawy); — wykonanie albumu życzeń, „Prezentu” od całej grupy dla obchodzącego urodziny;	w zależności od potrzeby, w codziennych sytuacjach, przez cały rok

słuchać, mówić, dyskutować, dokonywać ocen moralnych	— stwarzanie sytuacji umożliwiających wypowiadanie się wychowanków; — spotkania z ciekawymi ludźmi; — wycieczki, spacer; — wykorzystanie takich metod, jak: opowiadanie, pogadanka, dyskusja, burza mózgów, inscenizacja; — wykorzystanie kącika „Mądrej sowy”;	w każdej nadarzającej się sytuacji przez cały rok
dzielić się z innymi swoimi rzeczami, dążyć do zgody, dobra, miłości, pragnąć być dobrym i radosnym, dbać o wspólne dobro, akceptować i przestrzegać norm zachowania się w grupie	— ustalenie wspólnych zasad, norm, reguł zabaw i współdziałania w grupie; — wspólne gry i zabawy; — wydzielenie części sali na zabawy tematyczne; — stworzenie kącików tematycznych; — ustalenie formy dyżurów obowiązujących w grupie; — ustalenie form reakcji na działania wychowawcy;	w pierwszym semestrze nauki, przypomnienie i utrwalenie w każdej nadarzającej się sytuacji
dbać o środowisko i najbliższe otoczenie, opisywać wartości tkwiące w przyrodzie	— sprzątanie po sobie, odkładanie na swoje miejsce używanych rzeczy; — podejmowanie prac porządkowych w formie dyżurów, wspólnych prac i przedsięwzięć; — zapoznanie dzieci z segregacją śmieci, pojęciem recyklingu; — czynny udział w pracach porządkowych na terenie ogrodu i budynku szkolnego, pielęgnacja roślin i kwiatów; — założenie kącika przyrody; — wycieczki, spacer.	pierwszy semestr nauki, każda nadarzająca się sytuacja, zawsze po akcie niszczenia przyrody

4. Metody ułatwiające wdrażanie do refleksji

Generalnie edukacja refleksyjna sprowadza się do wpojenia podopiecznym zasady „Najpierw pomyśl, potem osądź czy zrób”. Nie jest ważne, gdzie opiekun i wychowanek przebywają, ważna jest zaistniała sytuacja, w której się znajdują. W. Okoń wyróżnia następujące metody:

1. Metoda asymilacji — pogadanka, dyskusja, wykład, praca z książką.
2. Metoda samodzielnego dochodzenia do wiedzy — problemowa, przypadków, sytuacyjna, pomysłów.
3. Metody waloryzacyjne z przewagą aktywności emocjonalno-artystycznej.
4. Metody praktyczne z przewagą aktywności praktyczno-technicznej.

Najlepszymi metodami pozwalającymi edukować do refleksji są metody asymilacyjne — oparte na słowie oraz metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy — problemowe, pozwalające dzieciom zrozumieć to, co je interesuje. Zmuszają wychowanków do myślenia, dociekania, wysuwania przypuszczeń, rozwiązywania problemów i sprawdzenia możliwości ich rozwiązania.

Do realizacji tego programu najbardziej przydatne są: opowiadanie, dyskusja, burza mózgów, metoda sytuacyjna, metoda inscenizacji, sytuacja problemowa.

Opowiadanie

O jego przydatności decyduje forma barwnego opisu, dokonywanego przez prowadzącego zajęcia. Jest on zobowiązany mówić interesująco, barwnie i dynamicznie, a jednocześnie posługiwać się językiem jasnym, zrozumiałym i plastycznym. Wszystkie te cechy opowiadania czynią z metody wymarzone narzędzie manipulacji, zwłaszcza że w znacznym stopniu apeluje się w nim do sfery emocjonalnej słuchacza poprzez elementy uczuciowości i dramatyzmu.

W opowiadaniu możemy zastosować dodatkowo techniki takie jak: fragmenty literatury, obrazy statyczne i ruchome, ilustracja, przeźrocza, filmy, oprawa muzyczna. Wszystko to przekonująco oddziałuje na umysł i emocje wychowanka.

Każde opowiadanie, by edukowało do refleksji, musi zakończyć się dyskusją.

Refleksyjny pożytek z opowiadania zaistnieje wówczas, gdy potraktujemy je jako sposób narzucenia uczniom określonych zachowań, ocen i poglądów.

Dyskusja

Jest to najwłaściwsza metoda edukowania do refleksji. Celem dyskusji jest doskonalenie opanowania treści, kształtowanie postaw oraz rozwiązywanie problemów. Metoda ta rozwija umiejętności obrony poglądów własnych. W dyskusji nauczyciel staje się partnerem, strzegącym reguł dialogu. Powinien on nauczyć swych wychowanków prawideł prowadzenia dyskusji, które gwarantują wolność oraz partnerstwo jej uczestników.

Burza mózgów

Metoda zespołowego wytwarzania pomysłów, wyszukiwanie jak największej ich liczby przy rozwiązywaniu danego problemu, po czym poddanie ich ocenie. Uczestnictwo w burzy mózgów staje się cennym ćwiczeniem uprzytamniającym skutki myślenia szybkiego, pozbawionego kontroli. Metoda ta zastosowana do trudnych sytuacji moralnych korzyść przyniesie tylko przez odwrócenie jej sensu, co zawierać się może w tym, że zaprezentowane nagle bezrefleksyjne poglądy zostaną potem chłodno, bezlitośnie przedyskutowane i ocenione. Okaże się wówczas, że refleksja jest rzeczą absolutnie konieczną, nim wypowie się jakiegokolwiek sądy. W czasie trwania burzy mózgów nie należy krytykować, każdy ma prawo wypowiedzieć swoje myśli i poglądy. Wskazana jest jak największa liczba pomysłów i wybór najlepszego poprzez dyskusję.

Metoda sytuacyjna

Metoda ta polega na przedstawieniu uczniom w prostej formie słownej lub pisemnej fikcyjnej sytuacji wymagającej trafnej decyzji dla jej rozwiązania. Najlepiej gdy sytuacja jest typowa dla wielu możliwych, podobnych zdarzeń. Jeśli uczniom potrzebne

są do podjęcia decyzji informacje dodatkowe, udziela ich nauczyciel, który sytuację wymyślił. Gra ta żąda od każdego uczestnika podejmowania wielu decyzji, na których przemyślenie powinna być dana potrzebna ilość czasu. Gra zawsze kończy się omówieniem podjętych decyzji, co pozwala porównać zajmowane stanowiska i ustalić najśluszniesze.

Metoda inscenizacji

Jest naśladowaniem zdarzeń rzeczywistych lub wymyślonych na podstawie możliwości zdarzenia się. Jest to naśladowanie życia we wszelkich jego przejawach — co uczestnika angażuje intelektualnie oraz emocjonalnie. Z punktu widzenia refleksji uczeń podejmuje decyzje, formułuje przemyślane decyzje, analizuje postawy, rozstrzyga konflikty. Odmianą tej metody jest drama. Ogólnie metoda ta pozwala głębiej zrozumieć przedstawione postacie, pogłębia związek emocjonalny z innymi. Rozwija myślenie i wyobraźnię, uczy komunikatywności, ułatwia zapamiętywanie odgrywanych faktów, uczy empatii.

Sytuacja problemowa

Jest nią każdy problem wymagający poszukiwania i dostarczania racji do jego prawidłowego rozwiązania, np. zaistniałe sytuacje konfliktowe w grupie. Chęć jego rozwiązania wynika z potrzeby pokrzywdzonego. Wzbudza on chęć obserwatorów do opowiedzenia się po tej lub innej stronie, a rolą nauczyciela jest takie kierowanie uczniami, by dociekli możliwie wszystkich okoliczności jego zaistnienia oraz wszelkich relacji. Oczywiście nie ma problemu tam, gdzie jakaś racja w konflikcie jest całkowicie rozsądna i nie wymaga roztrząsania.

Od inwencji nauczyciela zależy, czy oprócz opisywanych metod skorzysta również z innych.

5. Zagadnienia dotyczące realizacji programu

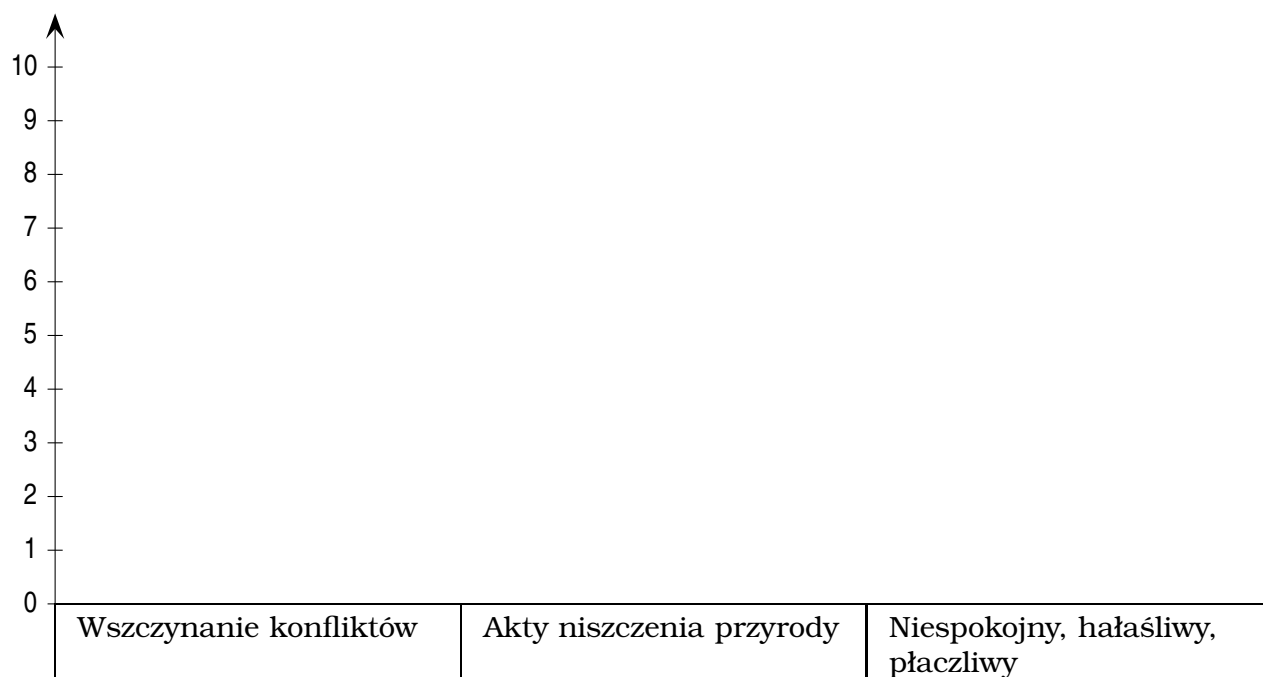
Edukacja, kształcenie i wychowanie w powiązaniu z opieką nad dziećmi i młodzieżą winny mieć charakter refleksyjny. Program *Refleksyjny przedszkolak* został napisany dla dzieci w wieku przedszkolnym, wczesnoszkolnym oraz uczniów przebywających w świetlicach socjoterapeutycznych. Zagadnienia edukacji refleksyjnej mogą być częścią tematów kompleksowych realizowanych w ciągu roku, codziennych sytuacji, problemów i zadań.

6. Ewaluacja

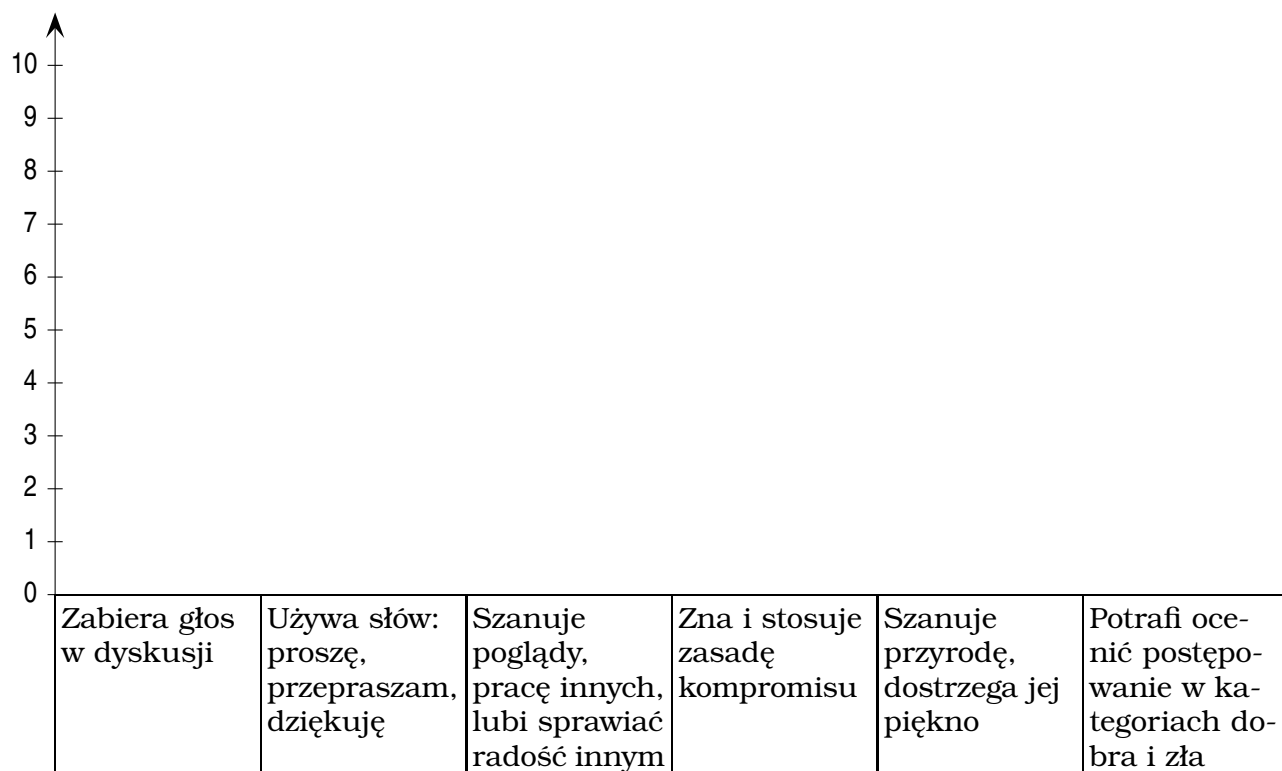
Jest to sposób gromadzenia danych na temat realizacji jakiegoś zagadnienia. Przy pomocy odpowiedniej ilości danych formułujemy wnioski do dalszej pracy. Przeprowadzona przeze mnie ewaluacja będzie dotyczyła efektywności procesu nauczania. Będę starała się określić stopień realizacji wytyczonych sobie celów. Do przeprowadzenia ewaluacji tego programu wykorzystam skonstruowane przeze mnie wykresy. Główną techniką, którą zastosuję, będzie obserwacja.

Wykres nr 1

(im oś wykresu niższa, tym nasza praca przynosi lepsze rezultaty)

Wykres nr 2

(im wyższa oś wykresu, tym nasza praca przynosi lepsze efekty)

Proponuję badanie trzy razy do roku — we wrześniu, styczniu i maju, i zaznaczanie każdego wykresu innym kolorem, np. wrzesień — zielonym, styczeń — niebieskim, maj — czerwonym.

Dodatkowo można opracować ankietę dla rodziców, która informowałaby o ich spostrzeżeniach na temat interesujących nas zagadnień. Rodzice mogą ją wypełnić w maju, co ułatwi porównanie, czy ich ocena pokrywa się z naszą. Wynik ankiety oraz prowadzone przez nas obserwacje dadzą pełny obraz naszej pracy w edukowaniu do refleksji. Konstruując ankietę, można skorzystać z propozycji zawartych w książce D. Chauvel, A.M. Casanova *Podręcznik przedszkolanki*, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 1998.

Małgorzata Woźniak-Wróblewska
PS nr 50 w Gdyni

Literatura

- Bereźnicki F., *Dydaktyka ogólna w zarysie*, Koszalin 1994
- Bajkowska L., *Teatr marzeń*, Prószyński i S-ka Warszawa 1999
- Chauvel D., Casanova A.M., *Podręcznik przedszkolanki*, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 1998
- Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, Olsztyn 1997
- Denek K., *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań — Toruń 1994
- Denek K., *Uniwersalne wartości edukacji szkolnej*, Zielona Góra 1996
- Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, PWN, Warszawa 2000
- Edukacja ekologiczna w przedszkolu. Ten piękny tajemniczy świat*, Warszawa 1997
- Faber A., Mazlish E., *Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały. Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły*, Poznań 1993
- Feynman R.P., *Sens tego wszystkiego*, Warszawa 1999
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Wspomaganie rozwoju umysłowego trzylatków i dzieci starszych wolniej rozwijających się*, WSiP, Warszawa 2000
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 1991
- Gnitecki J., Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1993
- Kutyłowska G., *Ekologia w przedszkolu*, Didasko, Warszawa 1996
- Komorowska H., *O programach prawie wszystko*, WSiP, Warszawa 1999
- Łobocki M., *Wybrane zagadnienia z metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczej*, Lublin 1992
- Maslow H., *Motywacja i osobowość*, przekład P. Sawicka, Warszawa 1990
- Muszyński H., *Rozwój moralny*, Warszawa 1983
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych*, Dz. U. z 31 sierpnia 2007 r. Nr 157, poz. 1100
- Praca zbiorowa pod red. Ł.A. Vengiera, *Gry dydaktyczne dla dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1983
- Prekop J., Schweizer C., *Niespokojne dzieci*, Media Rodzina, Poznań 1997

- Pankowska K., *Edukacja przez dramę*, Warszawa 1997
- Piaget J., *Rozwój ocen moralnych dziecka*, Warszawa 1997
- Ran K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów*, Poznań 2000
- Strelau J., Jurkowski A., Putkiewicz Z., *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa 1979
- Śmieciński M., *Kochać świat*, Żak, 1997
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1998
- Vopel K.W., *Witajcie oczy, Witajcie ręce, Witajcie uszy, Jedność*, Kielce 1999
- Weston D.C., Weston M.S., *Co dzień mądrzejsze. 365 gier i zabaw kształtujących charakter, wrażliwość i inteligencję emocjonalną dziecka*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1998
- Woronowicz W., *Problemy edukacji refleksyjnej*, Wydawnictwo Uczelniane BWSH, Koszalin 2000
- Woronowicz W., *Podstawy refleksyjnej edukacji opiekuńczo-wychowawczej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 1998
- Woronowicz W., *Podmiotowość, dialog, wartości i refleksja w edukacji*, Koszalin 1995

Konkurs „Jak żyć w przyjaźni” — I edycja

W 2007 roku zakończyła się pierwsza edycja ogłoszonego przez Prezydenta Miasta Gdyni Konkursu „Jak żyć w przyjaźni” na scenariusz cyklu zajęć do realizacji w klasach II szkoły podstawowej, podejmujących problemy integracji dzieci z różnego rodzaju problemami rozwojowymi z wykorzystaniem książeczki „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni”.

Po zapoznaniu się z nadesłanymi pracami komisja konkursowa przyznała trzy równorzędne pierwsze nagrody: Joannie Daruk ze Szkoły Podstawowej nr 46 w Zespole Szkół nr 13 w Gdyni, Danucie Mazurek i Małgorzacie Miśkowiec z Samorządowej Szkoły Podstawowej nr 34 z Oddziałami Integracyjnymi w Gdyni, Monice Szymańskiej ze Szkoły Podstawowej nr 46 w Zespole Szkół nr 13 w Gdyni, oraz jedno wyróżnienie: Małgorzacie Rychcik ze Szkoły Podstawowej nr 29 w Gdyni.

W bieżącym numerze *Gdyńskiego Kwartalnika Oświatowego* rozpoczynamy prezentację nagrodzonych scenariuszy.

Redakcja

Joanna Daruk

Blok tematyczny: Jak żyć w przyjaźni?

Cykl zajęć dla uczniów nauczania zintegrowanego na poziomie klas II, z wykorzystaniem książeczki „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni”, którego zadaniem jest pokazanie, jak ważna jest tolerancja wobec niepełnosprawnych kolegów i koleżanek oraz przyjaźń, jaką mogą dzielić z rówieśnikami, aby ich dzieciństwo mogło być równie szczęśliwe.

Scenariusz I

Temat: *Każdy z nas jest inny, ale...*

Cel główny:

— uświadomienie dzieciom, że mimo różnic ludzie mogą się ze sobą przyjaźnić.

Cele szczegółowe:

Uczeń potrafi:

- rozpoznać na ilustracji dzieci z problemami rozwojowymi;
- wskazać cechy łączące wszystkie dzieci;
- scharakteryzować cechy wyglądu;
- wyjaśnić związek między wyglądem a charakterem człowieka;

- wyjaśnić, na czym polega przyjaźń;
- opisać rolę przyjaciela w życiu każdego człowieka;
- mnożyć w zakresie 30;
- konstruować odpowiedzi na pytania.

Metody pracy:

- pogadanka, dyskusja, praca z tekstem, oglądowa, techniki plastyczne, drama.

Formy pracy:

- zbiorowa, indywidualna, grupowa.

Środki dydaktyczne:

- ilustracje pokazujące postacie dzieci różniących się od siebie wyglądem, problemami rozwojowymi;
- opowiadanie Heleny Gordziej „Pantaleon”;
- kartki z bloku rysunkowego, zeszytu oraz arkusz papieru pakowego, kredki świecowe;
- kasetę z piosenką (MAC — Muzyka klasa 2);
- karta pracy;
- słownik języka polskiego;
- książeczka „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni”;
- piłka.

Czas trwania: dzień lekcyjny.

Przebieg zajęć

1. Zabawy integracyjne.

- Zapamiętajmy swoje imiona. Dzieci siedzą w kręgu. Śpiewają imiona poszczególnych uczniów na melodię „Panie Janie”, np. „Witaj Aniu, jak się masz, wszyscy cię witamy, wszyscy cię witamy, bądź wśród nas”.
- Dzieci siadają w kręgu. Podając sobie piłkę, wypowiadają imię kolegi, od którego ją dostali, opisują jego wygląd: kolor oczu, włosów, czy jest wysoki, czy niski itp.

2. Dzieci dobierają się w grupy.

Każda grupa dostaje czystą kartkę i jedną ilustrację, przedstawiającą jakieś dziecko: Murzyna, Chińczyka, niewidomego chłopca, osobę na wózku inwalidzkim (załączniki nr 1 i 2).

Nauczyciel zapisuje na tablicy pytanie:

Czym różni się od nas osoba przedstawiona na ilustracji?

Zadaniem dzieci jest wypisanie na dołączonych kartkach odnalezionych różnic. Po zakończonej pracy każda grupa odczytuje swoje spostrzeżenia. Rozmowa nauczyciela z dziećmi na temat zaobserwowanych różnic.

3. Wspólne dostrzeganie podobieństw.

(zainteresowania, pragnienia, potrzeby, marzenia, zabawy)

Dyskusja na temat:

Co jest ważniejsze: to, co nas różni, czy to, w czym jesteśmy podobni do siebie?

To są cechy wyglądu, a charakter człowieka?

Czy ważne jest, czy ktoś ma czarną skórę lub jeździ na wózku?

Czy możemy się zaprzyjaźnić z tymi dziećmi?

4. Nauczyciel rozdaje dzieciom karty pracy (załącznik nr 3).
 - Rozwiązywanie zadania matematycznego, którego hasłem jest słowo „przyjaźń”.
 - Ustna próba sformułowania pojęcia „przyjaźń”.
 - Odczytanie ze słownika definicji tego słowa.
5. Głośne czytanie przez dzieci opowiadania Heleny Gordziej „Pantaleon” (karta pracy).
6. Rozmowa na temat utworu.
 - Wskaż bohatera (bohaterów) opowiadania.
 - Gdzie miały miejsce przedstawione wydarzenia?
 - Co czujesz po wysłuchaniu opowiadania?
 - Jak rozumiesz słowa Pantaleona: „przyjaźń najlepiej rozwija się i kwitnie w dobrym i czułym sercu”?
 - Do czego Pantaleon porównał przyjaźń?
 (Odczytać ostatni fragment opowiadania, by uczniowie sami dostrzegli odpowiedź na pytanie.)
7. Układanie odpowiedzi na pytanie:

Jakie cechy powinien mieć prawdziwy przyjaciel?

 (Na tablicy nauczyciel wypisuje propozycje dzieci.) Wspólne redagowanie pisemnej odpowiedzi z wykorzystaniem zgromadzonego słownictwa (karta pracy).
8. Propozycja krótkiego relaksu.

Proszę wstać i przejść się po klasie.

Spacerując, uściśnijcie dłonie koleżankom, kolegom i powiedzcie im coś miłego. (Zabawa rozluźniająca, może odbywać się na tle łagodnej muzyki.)
9. Zapoznanie się z książeczką „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni”. Przejrzenie ilustracji i przeczytanie zasad ze stron: 5, 6, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21. Omówienie ich.
10. Zabawa dramowa. Chętne trzy pary dzieci odgrywają scenkę. W parach: jedno z dzieci ma problem, prosi przyjaciela o radę. Drugie dziecko mu jej udziela. (W jednej parze dziecko ma trudności z chodzeniem, w drugiej ma bardzo słaby wzrok, w trzeciej bardzo słabo się uczy.)

Rozmowa na temat obejrzanych scenek. Wspólne zastanowienie się nad problemem:

Czy niepełnosprawne dziecko może być pełnosprawnym przyjacielem?
11. Nauka pierwszej zwrotki piosenki o przyjaźni pt. „Dwa serduszka z czekolady” (załącznik nr 4).
12. Praca plastyczna pt. „Mój przyjaciel” — kredki świecowe.

(Po skończonej pracy wszystkie rysunki wykonane na kartkach A5 dzieci przyklejają na duży arkusz papieru pakowego.)
13. Podsumowanie zajęć. Ustne wypowiedzi dzieci:

Dlaczego potrzebujemy przyjaciół?
14. Zadanie domowe:

W jednym zdaniu zapiszcie odpowiedź na pytanie: *Dlaczego potrzebujemy przyjaciół?*

Scenariusz II

Temat: *Nie krzywdzę innych.*

Cel główny:

- kształtowanie wrażliwości na ludzkie nieszczęścia.

Cele szczegółowe:

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić, jak nasze postępowanie wpływa na innych;
- scharakteryzować dobre i złe postępowanie;
- wyjaśnić znaczenie słowa *tolerancja*;
- ocenić postawy bohaterów;
- formułować odpowiedzi pełnym zdaniem;
- starannie, kształtnie pisać.

Metody pracy:

- rozmowa, praca z tekstem, burza mózgów, ćwiczeniowa.

Formy pracy:

- indywidualna, grupowa, zbiorowa.

Środki dydaktyczne:

- tekst opowiadania „Lody waniliowe”, kasetą z piosenką;
- arkusz papieru pakowego, paski białego papieru;
- piłeczka tenisowa;
- kłębek wełny;
- zapisane na paskach papieru przymiotniki do przypięcia na tablicy;
- szalik;
- krzyżówka.

Czas trwania: dzień lekcyjny.

Przebieg zajęć

1. Zabawy integracyjne.

- Dzieci siadają w kręgu. Rzucając do siebie piłeczkę tenisową, mówią coś miłego, zaczynając od słów: *Lubię cię za...*
- Zabawa utrwalająca poprzednie zajęcia. Dzieci siedzą w kręgu. Nauczyciel trzyma w ręce kłębek wełny, nawija nitkę na palec lewej ręki i rzuca prawą ręką do wybranego dziecka, mówiąc: *Za mostami tęcz, za skalistymi progami gór, za wód szerokim rozlewiskiem rósł piękny, olbrzymi las.* Wybrane dziecko powtarza tę czynność, lecz odtwarzając dalej omawiane na poprzednich zajęciach opowiadanie o Pantaleonie. Następne dziecko czyni to samo, co poprzednie itd.

2. Krótka rozmowa z dziećmi na temat poprzednich zajęć. Powtórzenie i utrwalenie zdobytych wiadomości, piosenki.
3. Uwrażliwianie na ludzkie nieszczęścia.
 - Głośne czytanie przez uczniów tekstu „Lody waniliowe” (załącznik nr 5) ze zwróceniem uwagi na pytanie: *Jak oceniamy postępowanie bohaterki?*
4. Rozmowa nauczyciela z uczniami sprawdzająca zrozumienie przeczytanego tekstu:
 - Kogo chciała poznać bohaterka opowiadania?
 - W jakich okolicznościach spotkała nową dziewczynkę?
 - Co o niej myślała?
 - O czym dowiedziała się w kolejce po lody?
 - Dlaczego tego dnia lody nie smakowały jej tak, jak zawsze?
 - Co zaproponowała Ania niewidomej dziewczynce?
 - Jak zareagowała Dorotka na propozycję przyjaźni?
 - Dlaczego opowiadanie nosi tytuł „Lody waniliowe”? (Uczniowie wypowiadają się, wyszukują odpowiednie fragmenty i odczytują je).
5. Ocena postępowania bohaterki poprzez eliminowanie niewłaściwych określeń cech charakteru.
 - Wybieranie ze zbioru kartoników tych przymiotników (załącznik nr 6), które nie pasują do oceny bohaterki, i zdjęcie ich z tablicy:

opryskliwa	niegrzeczna	wrażliwa	nieczuła
czuła	zaradna	miła	serdeczna
troskliwa	opiekuńcza	obojętna	koleżeńska
 - Odczytanie przymiotników oceniających postępowanie bohaterki, np.: czuła, troskliwa, opiekuńcza, wrażliwa, serdeczna, koleżeńska.
6. Wspólne redagowanie odpowiedzi na pytanie: *Co wpłynęło na zmianę postępowania Ani wobec niewidomej dziewczynki?*
(Nauczyciel może zadawać pomocnicze pytania).
 - Jak zachowywała się bohaterka wobec niewidomej dziewczynki?
 - Dlaczego przestała się nią interesować?
 - Jak ta wiadomość wpłynęła na jej postępowanie?
 (Uczniowie redagują zdania będące odpowiedziami na pytania, a najlepsze z nich nauczyciel zapisuje na tablicy).
 Przykład:
Ania niecierpliwie czekała na spotkanie z nową dziewczynką. Gdy spostrzegła, że „Nowa” nie patrzy na nią, przestała się nią interesować. Dopiero gdy dziewczynka upuściła porcję lodów, Ania dowiedziała się, że jest niewidoma. Wtedy zmieniła wobec niej swoje postępowanie. Zaprzyjaźniła się z Dorotką i wspólnie spędzały wolne chwile.
 - Odczytanie tekstu, korekta i zapis zdań w zeszytach.
7. Dzieci ustawiają się w kręgu. Wybrane dziecko stoi pośrodku i ma zawiązane oczy. Wyciągając ręce przed siebie, próbuje poruszać się wewnątrz koła. Ćwiczenie powtarzają kolejne dzieci. Nauczyciel pyta wszystkich:
 - Czy pewnie się czuliście, chodząc po omacku?
 (Następnie wyjaśnia dzieciom, że nie wszyscy niewidomi są od urodzenia, wiele osób traci wzrok na skutek choroby lub wypadku.)
 - Do czego niewidomym potrzebna jest biała laska?
 - Kto może pomóc osobie niewidomej prowadzić normalne życie?

- Jak powinniśmy postępować, gdybyśmy mieli w klasie kolegę lub koleżankę, którzy byliby niewidomi lub bardzo słabo widzieli?
(Nauczyciel poleca dzieciom, by odszukały w książeczce „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni” fragmenty będące odpowiedzią na postawione pytanie.)
- 8. Wprowadzenie pojęcia *tolerancja*.
 - Rozwiązanie krzyżówki (załącznik nr 7), której hasłem jest tolerancja.
 - Próba samodzielnego podania definicji na podstawie doświadczeń dzieci.
 - Odczytanie definicji ze słownika i porównanie z wcześniejszymi próbami.
- 9. Rozmowa z dziećmi na temat tolerancji wobec osób niepełnosprawnych — burza mózgów.
 - Czy mogłabyś/mógłbyś zaprzyjaźnić się z osobą niepełnosprawną?
 - Co moglibyście razem robić?
 - Zaproponujcie wspólne zabawy.
 Dzieci podają swoje pomysły, następnie oceniają je i analizują. Wybieramy najciekawsze.
 - Jak należy traktować takie osoby?
(Nauczyciel tak kieruje tokiem rozmowy, by dzieci same stwierdziły, że w przyjaźni nie należy kierować się litością, lecz traktować takiego kolegę, jak każde zdrowe dziecko. Oczywiście należy mieć wzgląd na rodzaj jego problemu rozwojowego.)
- 10. Zbiór wspólnych zabaw. Praca w grupach. Dzieci zapisują najlepsze pomysły na paskach białego papieru. Nauczyciel zwraca dzieciom uwagę na poprawne i staranne pismo. Następnie każda grupa umieszcza swoje propozycje na arkuszu papieru pakowego. Po zakończeniu wspólnie wieszamy naszą pracę na ścianie.
- 11. Nauka drugiej zwrotki piosenki pt. „Dwa serduszka z czekolady”.
- 12. Podsumowanie zajęć (dzieci siadają w kręgu).
 - Czego dowiedzieliśmy się i nauczyliśmy na dzisiejszych zajęciach?
- 13. Zadanie domowe.
 - Poszukajcie w domu zasad postępowania w przypadku, gdy wasz kolega czy koleżanka ma trudności w poruszaniu się. Zaznaczcie te strony.
 - Przynieście brystol, tkaniny, krepinę.

Scenariusz III

Temat: *Pomagamy sobie nawzajem.*

Cel główny:

- pokazanie dzieciom, że pomoc kolegom niepełnosprawnym może przynosić radość i zadowolenie.

Cele szczegółowe:

Uczeń potrafi:

- wskazać, jak pomóc niepełnosprawnemu koledze;
- wyjaśnić, że niepełnosprawność nie wyklucza możliwości zaprzyjaźnienia się;
- wykazać życzliwość w stosunku do kolegów;

- odmieniać czasowniki przez osoby;
- zgodnie z zasadami zaprojektować plakat na zadany temat.

Metody pracy:

- pokaz, dyskusja, techniki plastyczne, ćwiczeniowa, burza mózgów.

Formy pracy:

- zbiorowa, indywidualna, grupowa.

Środki dydaktyczne:

- kaseta z filmem pt. „Czy naprawdę jesteśmy inni? — razem w naszej szkole” (program edukacyjny Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu oraz Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji), kaseta z piosenką;
- brystol;
- farby, tkaniny, kredki, klej, pędzle, nożyczki, krepina;
- hasła na paskach papieru do przypięcia na tablicy;
- karty pracy — odmiana czasowników przez osoby.

Czas trwania: dzień lekcyjny.

Przebieg zajęć

1. Zabawa integracyjna — „Cebula”.

Uczniowie tworzą dwa koła: zewnętrzne i wewnętrzne. Osoby z koła wewnętrznego twarzami zwracają się do osób z koła zewnętrznego, tworząc z nimi pary. Zabawa polega na wykonywaniu poleceń nauczyciela w parach. Po każdym poleceniu nauczyciela osoby z koła zewnętrznego przesuwają się o jedno miejsce, zgodnie z ruchem wskazówek zegara.

Propozycje poleceń:

- Opisz osobę, która stoi przed tobą. (Ten, kto opisuje wygląd partnera, ma zamknięte oczy.)
- Wymień trzy cechy świadczące o waszym podobieństwie i trzy, którymi się różnicie.
- Zmień coś w swoim wyglądzie. (Jedna osoba zamyka oczy, druga np. zapina bluzę pod szyję; po chwili osoba, która miała zamknięte oczy, zgaduje, co się zmieniło w wyglądzie partnera.)
- Zrób tak jak ja. (Jedna osoba wykonuje dowolne gesty, druga ją naśladuje.)
- Ukucnijcie i następnie spróbujcie wstać, trzymając się za przeguby dłoni [wg: W. Sherborne, *Ruch rozwijający dla dzieci*]. (Podczas ćwiczenia uczniowie starają się utrzymać równowagę.)
- Kucnijcie, opierając się o siebie plecami, a następnie spróbujcie wstać [wg: W. Sherborne, *Ruch rozwijający dla dzieci*].

2. Krótka rozmowa z dziećmi na temat poprzednich zajęć. Powtórzenie i utrwalenie zdobytych wiadomości. Sprawdzenie pracy domowej.

- Dzieci odczytują znalezione informacje.
- Rozmawiają na ich temat, zastanawiając się, jak jeszcze mogłyby pomóc.

3. Wspólne obejrzenie filmu pt. „Czy naprawdę jesteśmy inni?”.

4. Rozmowa z dziećmi na temat obejrzanego filmu.

- Jacy bohaterowie występowali w tym filmie?
- W jaki sposób pomagali im koledzy?
- Jak rozumiecie fragment o chłopcu z zespołem Downa?
- Czy ktoś z protezą nogi lub ręki nie może normalnie żyć, bawić się, a nawet pomagać innym?
- Jakie hasła towarzyszyły poszczególnym częściom?

(Dzieci przypominają hasła, które nauczyciel przypina na tablicy {załącznik nr 8}. Następnie rozdaje uczniom kartki {załącznik nr 9}, na których są odmienione czasowniki w różnych osobach.)

- Jakimi częściami mowy są te wyrazy?
- Spróbujcie odmienić je przez osoby.

(Na zakończenie dzieci czytają to, co napisały i wspólnie poprawiamy ewentualne błędy.)

5. Nawiązanie do poprzednich zajęć.

- Pamiętacie, jak mówiliśmy o litości?
- Dlaczego nie powinniśmy litować się nad osobami niepełnosprawnymi?
- Co one wtedy czują?

(burza mózgów — dzieci podają swoje pomysły)

- Kto pamięta, kim był chłopiec z ostatniej scenki?

(Dzieci same powinny dojść do wniosku, że nawet osoby niepełnosprawne mogą być pełnosprawnymi ludźmi w różnych dziedzinach.)

6. Zabawa relaksująca — „Idę, stop”.

Uczniowie spacerują po sali — spontanicznie wydają polecenia, które pozostałe osoby wykonują, np. dowolna osoba mówi: *idę* i pokazuje krok, jakim koledzy mają wędrować po sali; kolejna osoba mówi: *stop* — pokazuje pozycję, jaką koledzy mają przyjąć, zatrzymując się.

7. Wykonanie plakatu, podsumowującego zdobyte wiadomości i umiejętności podczas cyklu zajęć, pod hasłem: *Czy naprawdę jesteśmy inni? — żyjmy w przyjaźni!*

Praca w grupach. Plakat może być wykonany dowolną techniką. Nauczyciel przypomina o tym, że plakat powinien zawierać hasło. Może to być hasło podane przez nauczyciela lub samodzielnie wymyślone przez daną grupę.

8. Omówienie i ocena wykonanych prac. Wywieszenie ich na korytarzu szkolnym, gdzie dzieci spędzają przerwy.

9. Posumowanie zajęć.

- Czego dowiedzieliśmy się i nauczyliśmy na dzisiejszych zajęciach?
- Utrwalenie nauczanej na poprzednich zajęciach piosenki pt. „Dwa serduszka z czekolady”.

10. Praca domowa:

- Proszę zapisać w zeszycie, w kolejności alfabetycznej, czasowniki: wchodzić, słyszę, zobaczę, rozumiem, gram, bawię się, lubię.

Planowane procedury ewaluacji cyklu zajęć

1. Wypełnienie przez uczniów ankiety, opracowanej techniką testu.
2. Samodzielne ułożenie krótkiego opowiadania.
3. Kosz i walizeczka — metoda ewaluacji zajęć przez uczniów.

Ad 1.

Ankieta

Zaznacz odpowiedź, którą uważasz za słuszną.	
Do naszej klasy przychodzi głuchy chłopiec. Co zrobisz? a) Popatrzę obojętnie i zajmę się swoimi sprawami. b) Zaproponuję, by ze mną usiadł. c) Będę mu się przyglądać.	
Bawicie się na przerwie. Nowy kolega nie rozumie zasad zabawy. Co zrobisz? a) Patrząc mu w oczy, wyjaśnię powoli zasady zabawy. b) Nic nie zrobię, niech sam się domyśli. c) Nie będę się z nim bawić.	
Lekcja rysunku. Twoja niewidoma koleżanka nie widzi kolorów farb. Co zrobisz? a) Będę się dobrze bawić, jak namaluje czerwone drzewo. b) Nic. Niech sama sobie radzi. c) Spyta, co chce namalować i podam jej farbkę.	
Chłopiec na wózku. Upadł mu piórnik i wysypały się kredki. Co zrobisz? a) Zaproponuję mu pomoc, podniosę piórnik i pozbieram kredki. b) Przejdę obojętnie. c) Będę się śmiać.	
Twój kolega z klasy choruje na astmę. Nagle nie może oddychać. Co zrobisz? a) Pójdę po nauczyciela. b) Podam mu inhalator. c) Podam mu inhalator i pobiegnę po nauczyciela.	
Koleżanka z klasy bardzo słabo się uczy, a do tego jąka się. Co robisz? a) Śmieję się i przedrzeźniam ją. b) Proponuję jej pomoc w nauce. c) To nie moja sprawa.	
Jesteś przeziębiony, kaszlesz i kichasz. Jak się zachowujesz? a) Zasłaniam ręką usta, by nikogo nie zarazić. b) Kaszlę i kicham, nie patrząc na inne dzieci.	

Powyższa ankieta ma na celu sprawdzenie stopnia zapamiętania zasad postępowania w różnych sytuacjach.

Ad 2.

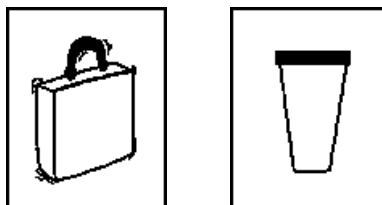
Samodzielna praca na zajęciach. Zadaniem jest ułożenie krótkiego opowiadania na temat: *Nowy kolega*, z zaznaczeniem, że jest to dziecko niepełnosprawne. Dzieci mogą korzystać z pytań pomocniczych:

- Kto przyszedł do naszej klasy?
- Jaki problem miał nowy kolega?
- Jak przyjęły go dzieci w klasie?
- W jakie zabawy bawiliście się na przerwach?
- Czy „nowy” czuł się szczęśliwy wśród nowych kolegów?

Ad 3.

Kosz i walizeczka — metoda ewaluacyjna, stanowiąca element metody SWOT, której celem jest ocena przez dzieci całego cyklu zajęć.

Nauczyciel rozdaje uczniom kartki formatu A4 z narysowanym koszem i walizeczką.

Zadaniem uczniów jest wpisanie w kontury walizeczki cech pozytywnych zajęć (co im się podobało i dlaczego), a w kontury kosza tego, co im się nie podobało. Po zakończeniu pracy dzieci czytają, porównują swoje odczucia, oceny.

Ewaluacja i wnioski

1. Ankieta

Wyniki osiągnięte / przewidywane	Liczba ankiet z danym wynikiem	Wynik w procentach na 21 osób
7 / 7	14	66,67%
6 / 7	6	28,57%
4 / 7	1	4,76%

Ponad połowa dzieci odpowiedziała w 100% poprawnie na zadawane pytania, co dowodzi, że w pełni zrozumiały tematykę zajęć oraz przyswoiły przekazane treści. 28% uczniów odpowiedziało błędnie na pierwsze pytanie, co tłumaczę niezrozumieniem polecenia na samym początku pracy. Pozostałe punkty ankiety zaznaczyły tak, jak przewidywałam. Jedna osoba, która zaznaczyła tylko 4 poprawne odpowiedzi, jest dzieckiem z problemami. Nie czyta samodzielnie, więc poszczególne punkty czytałam mu osobiście.

2. Opowiadanie

Większość uczniów napisała opowiadanie na podstawie pytań pomocniczych. Nie zależało mi na wypracowaniach, a jedynie na krótkim tekście. Po przeczytaniu wiadać od razu, które z dzieci pisały samodzielnie, a którym pomagali rodzice.

3. Walizeczka i kosz

Do tego zadania dzieci przystąpiły z entuzjazmem. Postanowiłam, że zastosuję wariant B tej metody ewaluacji — czyli pracę samodzielną, nie zbiorową. Moja klasa jest żywiołowa i tym tłumaczę większość podobnych ocen. Oczywiście są one pozytywne, lecz skąpe.

Pracuję w szkole, w której nie ma klas integracyjnych i mimo że nie mam doświadczenia w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi, pisanie tych scenariuszy oraz prowadzenie lekcji sprawiło mi satysfakcję. Początkowo myślałam, że są one za trudne i nie zdążę ich zrealizować, jednak wyniki przeszły moje oczekiwania.

Dzieci były zainteresowane i chętnie brały udział w proponowanych przeze mnie ćwiczeniach. Okazało się, że bardzo dużo wiedzą na ten temat, mimo że nie mają osobiście niepełnosprawnych kolegów i koleżanek. Dyskutowały na temat postawionych problemów, zastanawiały się nad zabawami, w które mogłyby się razem bawić. Dzieliły zabawy na te przeznaczone dla dzieci z niesprawnością ruchową, ślepotą czy głuchotą. Opowiadały o oglądanych przez siebie programach telewizyjnych, filmach. Staraly się wczuć w sytuację dzieci, które nie miały tyle szczęścia, co one. Nawet klasowe urwisy nie żartowały na ten temat.

W swoim cyklu zajęć wykorzystałam proponowaną książeczkę „Dziecięce zasady jak żyć w przyjaźni”. Jest to ciekawa pozycja, przystępnie napisana i dobrze opracowana, jednak nie można zbudować na niej scenariusza. Może być wykorzystana jako dodatek, urozmaicenie, ale nie jako podstawa. Dlatego moje scenariusze podzieliłam na części, co odzwierciedlają poszczególne tematy.

Pierwszy jest wprowadzeniem. Zajmuje się ogólnie pojęciem przyjaźni, a to prowadzi do przyjaźni nie tylko pomiędzy dziećmi zdrowymi. Wyszłam od różnic w wyglądzie ludzi, lecz doszłam do tego, co nas łączy.

Drugi temat porusza problem krzywdy, jaką człowiek wyrządza drugiemu człowiekowi. Szczególnie dzieci potrafią być okrutne wobec swoich rówieśników. I tu pojawia się pojęcie tolerancji. Chciałam pokazać dzieciom, jak nasze postępowanie wpływa na innych. Cały czas jednak nawiązywałam do tego, że osoby niepełnosprawne mogą być dla nas pełnosprawnymi przyjaciółmi. Niektóre osoby nawet napisały w swoich ocenach zajęć, że dzięki tym lekcjom wiedzą teraz, jak mają postępować w sytuacjach, gdyby miały niepełnosprawnego kolegę lub koleżankę.

W trzecim dniu zajęć skupiłam się na poszczególnych rodzajach niepełnosprawności oraz pomocy, jaką może zaoferować każdy z nas. Bardzo pomógł mi w tym film pt. „Czy naprawdę jesteśmy inni? — razem w naszej szkole”. Znalazłam go w szkolnej bibliotece i od razu wiedziałam, że będzie bardzo pomocny. Uwieńczeniem tej pracy stały się plakaty, które dzieci wykonały samodzielnie, z wyjątkiem jednego, który uczeń zabrał do domu i zrobił od nowa razem z mamą. Nie umniejszam jego zasług, gdyż współpraca i pomoc rodziców jest w tym względzie bardzo ważna.

Podsumowując moje wnioski, uważam, że założone przeze mnie cele zostały w pełni osiągnięte.

*Joanna Daruk
ZS nr 13 w Gdyni*

Załącznik nr 1

Załącznik nr 2

Załącznik nr 3 — karta pracy

Imię i nazwisko klasa

1. Oblicz. Wyniki uporządkuj od największego do najmniejszego i wpisz je do tabelki razem z odpowiadającymi im literami. Odczytaj hasło.

$2 \cdot 3 =$		A	$3 \cdot 6 =$		R
$4 \cdot 6 =$		P	$25 : 5 =$		Ż
$28 : 7 =$		Ń	$3 \cdot 4 =$		Z
$21 : 3 =$		J	$30 : 3 =$		Y

Liczby								
Litery								

2. Przeczytaj.

Pantaleon

Za mostami tęcz, za skalistymi progami gór, za wód szerokim rozlewiskiem rósł piękny, olbrzymi las. Żyły tu chmary wesołego ptactwa, żyły też sarny, dziki, jelenie. Przepływały strumyki pełne czystej wody, zapewniającej chłodny i ożywczy napój. Gęsto rosły maliny, poziomki i czarne jagody. W tym to borze mieszkało także dwanaście krasnoludków. Pogodni to byli ludkowie, pracowici, uczynni.

Kochał ich las, szanowały zwierzęta i rośliny. Największym jednak przyjacielem krasnali był stary, potężny grzyb Pantaleon. Przyjaźniły się z nim od dawna. I byłoby im nadal dobrze ze sobą, gdyby nie to, że od jakiegoś czasu na las nie spadała ani kropla deszczu.

Krasnalom skończył się zapas pożywienia i wody. Leżały teraz w cieniu swego domku. Nie miały siły, żeby pójść do pracy. Patrzyły markotnie na rozszerzającą się klęskę. Aż któregoś dnia, kiedy uskarżały się na suszę, wtrącił się do rozmowy milczący dotąd Pantaleon.

— Stary już jestem, przeżyłem sporo, niejedno mnie dotknęło nieszczęście, ale takiej jak ta suszy jeszcze nie widziałem. Niedużo zostało mi dni i nie żał mi rozstawać się ze światem. Wiem, że darzycie mnie przyjaźnią, więc zechciejcie od przyjaciela przyjąć pomoc. Jestem przecież w tym lesie ostatni, który może wam służyć jako pokarm...

Krasnale spojrzały po sobie zdumione i zaskoczone. A Pantaleon nalegał:

— No, ruszajcie się żwawo! Bo wkrótce i ja uschnę i umrę wraz z wami.

Wtedy podniósł się najstarszy wiekiem krasnal i przemówił do Pantaleona:

— Pantaleonie, druha nasz i przyjacielu, jak możesz nam, którzy cię kochamy i szanujemy, ofiarować swoje życie? O nie, Pantaleonie, nigdy tego nie uczynimy, raczej zginiemy razem z tobą.

Patrzyły teraz ze wzruszeniem na twarz przyjaciela i zobaczyły, jak zadrżał, jak się poruszył jego kapelusz, spod którego zaczęły spadać duże krople łez. A tam gdzie spadała łza Pantaleona, grzyb nowy wyrastał natychmiast i szybko piął się w górę, olbrzymiał, piękniał.

Nagle zerwał się wiatr. Napędził gęstych chmur. Pociemniało. Niebo przecięła błyskawica, zahuczał grzmot, po nim następne błyskawice i grzmoty. Drzewa zaczęły się niespokojnie wyginać, gałęzie chyliły się ku ziemi. Spadła pierwsza kropla deszczu, za nią następne, a potem deszcz lunął gwałtowny. Woda szybko wsiąkała w ziemię. Pantaleon stał piękny w swej grzybiej okazałości, pławił się w strumykach deszczu, lśnił brunatnym kapeluszem, zdawał się urodziwszy niż kiedykolwiek przedtem. Przekrzykując głos wiatru i deszczu, wołał do krasnali:

— Ten deszcz to podarunek dla was za wierność i przyjaźń. Moja żalność i tęsknota za prawdziwą przyjaźnią wystawiły was na próbę. Wyszliście z niej zwycięsko, dochowaliście wierności staremu Pantaleonowi. Za chwilę wrócą ptaki i inne zwierzęta, popłyną strumyki, wyrosną jagody, poziomki i inne owoce. Będziemy żyć i pracować. A to wszystko dlatego, że ocaliliście przyjaźń — najpiękniejszą roślinę, która ma przedziwne właściwości: najlepiej rozwija się i kwitnie w dobrym i czułym sercu.

Helena Gordziej

3. Dokończ zdanie:

Prawdziwy przyjaciel

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Załącznik nr 4 — tekst i nuty do piosenki

Dwa serduszka z czekolady

1. Nie stój w kącie sam, nie mów: „ale kram”,
dwie dwóje w dzienniczku cię bolą.
Takie dwóje dwie, dobrze o tym wiem,
to ciastka z papryką i solą.
Takie dwóje dwie mogą sprawić, że
za chwilę rozpada się wszędzie.
Niebo pełne chmur, droga pełna dziur,
deseru na pewno nie będzie.

Refren: Dwa serduszka z czekolady na pociechę tobie dam.

Dwa serduszka z czekolady, abyś w smutku nie był sam.

Dwa serduszka z czekolady niechaj ci osłodzą dzień.
Dwa serduszka z czekolady weź ode mnie, proszę cię!

2. Nie stój w kącie sam, nie mów: „ale kram”,
dwie dwóje w dzienniczku to kłopot.
Takie dwóje dwie mogą sprawić, że
do pracy się weźmiesz z ochotą.
Wtedy dwóje dwie w piątki zmienia się,
dwie piątki zatańczą wesoło.
A tymczasem weź, jeśli tylko chcesz,
dwa serca z cukierni przed szkołą.

Refren: Dwa serduszka...

Dwa serduszka z czekolady

Muzyka: Aleksander Pałac
Słowa: Anna Bernat

Nie stój w ką - cie sam, nie mów: „a - le kram”, dwie
dwó - je w dzien - ni - czku cię bo - lą.
Ta - kie dwó - je dwie, do - brze o tym wiem, to
cia - stka z pa - pry - ką i so - lą.
Ta - kie dwó - je dwie mo - gą spra - wić, że za
chwi - lę roz - pa - da się wszę - dzie.
Nie - bo peł - ne chmur, dro - ga peł - na dziur, de -
se - ru na pe - wno nie bę - dzie.

Dwa ser - du - szka z cze - ko - la - dy

na po - cie - chę to - bie dam.

Dwa ser - du - szka z cze - ko - la - dy,

a - byś w smu - tku nie był sam.

Dwa ser - du - szka z cze - ko - la - dy

nie - chaj ci o - sło - dzą dzień.

Dwa ser - du - szka z cze - ko - la - dy

weź o - de mnie, pro - szę cię!

Załącznik nr 5 — opowiadanie**Lody waniliowe**

W zeszłym roku do sąsiedniego domu wprowadziła się nowa rodzina. Było ich troje — rodzice z córeczką. Mieli też psa. Ta nowa dziewczynka nosiła ciemne okulary.

Z niecierpliwością czekałam, aż wyjdzie na podwórkę. Po tygodniu zobaczyłam ją. Szła ze swoją mamą i na nas, dzieci, które były na podwórku, nawet nie spojrzała. Trzymała mamę za rękę, jak zupełnie malutkie dziecko.

Po jakimś czasie znów ją spotkałam. Była niedziela. Jechałam z rodzicami na obiad do babci. Ona spacerowała ze swoim psem wokół trawnika. Prowadziła go na smyczy, ale wyglądało to tak, że to pies ją prowadzi. Szła powoli i niepewnie. Uśmiechnęłam się do niej, gdy się mijałyśmy, lecz ona nawet na mnie nie spojrzała. Tak jakbym była powietrzem.

— Jak jesteś taka ważna, to sobie bądź! Mnie na tobie wcale nie zależy — powiedziała sobie i od tej pory przestałam na nią zwracać uwagę.

W którąś sobotę wybrałam się z Ewą, z którą siedzę w jednej ławce, na lody. Stanęłyśmy w kolejce i wtedy zobaczyłyśmy tę nową. Była ze swoją mamą. Kiedy pani sklepowa nałożyła lody i podała tej nowej tak jak innym dzieciom, ta niezgrabnie wywaliła całą porcję na ziemię.

Wyciągnęła przed siebie rękę, ale tak jakoś obok lodów. No, i wtedy — klap! Z lodów waniliowych zrobił się na podłodze biały kleks. Jej mama zaczęła natychmiast mocno panią sklepową przeproszać. Ona powiedziała, że nic nie szkodzi, i nałożyła następną dużą porcję, za którą nie przyjęła pieniędzy. To było wprost niesłychane!

— Biedactwo, nie widzi od urodzenia nic a nic — powiedziała pani sklepowa do nas czy do siebie, gdy obie, mama i córka, wyszły ze sklepu.

Jadłyśmy z Ewą lody, ale tego dnia nie smakowały mi tak jak zawsze. Nie mogłam zapomnieć tego, co stało się w sklepie. W domu siadłam przy stole i zamknęłam oczy. Pomyślałam, że nieraz bardzo boję się ciemności, a nieznajoma dziewczynka cały czas chodzi jak w nocy, po omacku. Było mi przykro.

Kiedy po kilku dniach zobaczyłam, że niewidoma dziewczynka siedzi na ławce sama, natychmiast do niej wybiegłam.

— Nazywam się Ania, mieszkam tu obok i dawno chciałam się z tobą zaprzyjaźnić — powiedziałam. — Ja wiem, że ty nie widzisz — dodałam jeszcze.

Dziewczynka wstała z ławki.

— Jestem Dorota, czy możesz powiedzieć, jak wyglądasz? — zapytała.

Gdy mówiłam o sobie, Dorota nieśmiało dotknęła moich włosów. W ten sposób ogłądała mnie palcami. Później dotknęła mojej sukienki.

— Masz ładną broszkę — zauważyła, tak jakby ją widziała.

— Skąd wiesz, że jest ładna? — zapytałam zdziwiona.

Dorota uśmiechnęła się.

— Wiesz, ja widzę palcami... Słyszę każdy szelest bardzo wyraźnie. Kiedy dotykam czegoś, to ten przedmiot poznaję i zapamiętuję.

Rozmawiałyśmy bardzo długo i umówiłyśmy się, że następnego dnia po lekcjach znów się spotkamy.

Od tej pory przyjaźnię się z Dorotą. Chłopaki z naszego podwórka zazdroszczą jej, że ma psa. To nie jest taki zwykły pies. Nazywa się Migdał i umie prowadzić niewidomych.

To mądry pies. Kiedy Dorota idzie z nim, to pies przed jezdnią zatrzymuje się i rusza dopiero, gdy przejście jest wolne.

Często chodzimy z Dorotą na spacer. To, że ona nie widzi, wcale nie przeszkadza nam w zabawie. Dorota ma bogatą wyobraźnię. Kiedy teraz idziemy razem, nie trzyma mnie za rękę, choć robiła to na początku. Mówi, że czuje, jak idę obok niej blisko, i nie boi się. Ogromnie, ale to ogromnie ucieszyłam się, gdy mi to powiedziała.

Joanna Sypuła

Załącznik nr 6 — przymiotniki do powieszenia na tablicy

OPRYSKLIWA CZUŁA

TROSKLIWA NIEGRZECZNA

ZARADNA OPIEKUŃCZA

WRAŻLIWA MIŁA

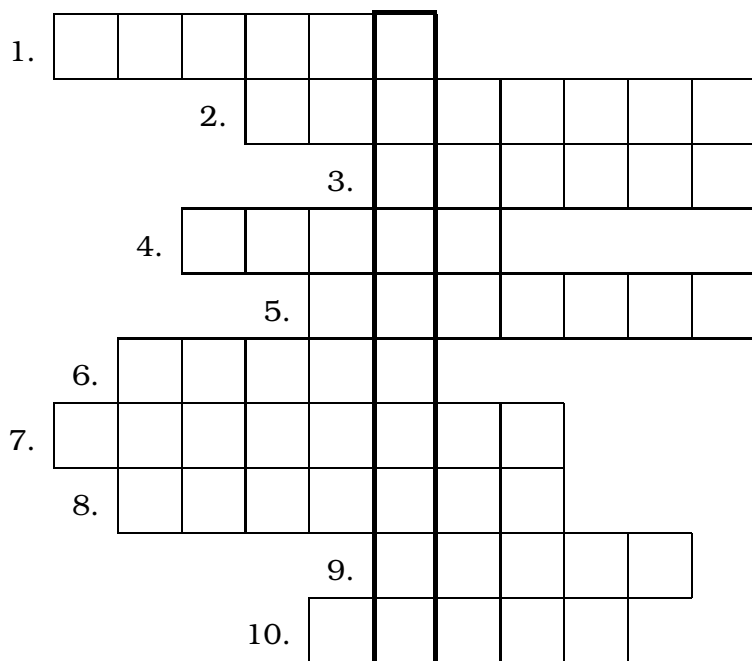
OBOJĘTNA NIECZUŁA

SERDECZNA KOLEŻEŃSKA

Załącznik nr 7 — karta pracy

Imię i nazwisko klasa

Rozwiąż krzyżówkę i odczytaj hasło.

1. Potrzebny osobie niedosłyszącej lub fotograficzny.
2. Tam jesz obiady szkolne.
3. Między przerwami.
4. Jeździ na nim osoba, która nie może chodzić.
5. Po lekcji.
6. Inaczej pasy na jezdni.
7. Ze słowami i melodią.
8. Wieczorny posiłek.
9. Dzień następny po dzisiejszym.
10. Biała, potrzebna osobie niewidomej.

Załącznik nr 8 — hasła z filmu

WEJŚĆ

USŁYSZEĆ

ZOBACZYĆ

ZAGRAĆ

ZROZUMIEĆ

POKOCHAĆ

Załącznik nr 9 — karta pracy

Imię i nazwisko klasa

Uzupełnij czasownikami w odpowiedniej formie.

Liczba pojedyncza

Ja		słyszę	
			

Ty			widzisz
			

On	gra		
			

Liczba mnoga

My			
	rozumiemy		

Wy			
		kochacie	

Oni			
			wchodzą

Wiesława Krysztofowicz, Ewa Szymczak

Konkurs wiedzy i umiejętności geograficznych „Wielkie miasta świata”

(dla szkół ponadgimnazjalnych)

Wstęp

Polecamy realizację multimedialnego konkursu geograficznego obejmującego zagadnienia z zakresu procesów osadniczych na świecie. W latach ubiegłych w naszym liceum organizowano takie konkursy i cieszyły się one dużą popularnością („Czy znasz środowisko geograficzne Polski?”, „Zmieniająca się Ziemia”, „Źródła informacji geograficznej”, „Relacje człowiek — środowisko”). Miały one różną formę — indywidualne i drużynowe, pisemne i ustne odpowiedzi, z wykorzystaniem różnych materiałów źródłowych.

Ostatni konkurs przeprowadzono z wykorzystaniem technik multimedialnych, co uatrakcyjniło jego formułę i pozwoliło na szerszy udział publiczności — uczniów i nauczycieli. Konkurs skierowany był do uczniów wszystkich klas z danego poziomu nauczania.

Cele konkursu

Cel główny:

- rozszerzenie wiadomości dotyczących procesów urbanizacyjnych w Polsce i na świecie,
- rozwijanie zainteresowań przebiegiem i zróżnicowaniem procesów urbanizacyjnych na świecie, zmianami fizjonomicznymi miast.

Cele szczegółowe/przewidywane osiągnięcia:

Uczeń:

- opisuje strukturę największych miast na poszczególnych kontynentach,
- rozpoznaje (na podstawie fotografii, opisu) miasta i zespoły miejskie,
- lokalizuje (na mapie) miasta i zespoły miejskie,
- wymienia przykłady miast, uwzględniając: funkcje, liczbę ludności, położenie geograficzne,
- dostrzega zależności i ocenia skutki urbanizacji w środowisku przyrodniczym.

Metody i formy pracy:

- praca w grupach (przygotowanie pytań dla drużyn przeciwnych),
- wyszukiwanie informacji w różnych źródłach,
- rozwiązywanie zadań konkursowych.

Czas trwania:

2 godziny lekcyjne.

Pomoce dydaktyczne:

- projektor multimedialny,
- laptop,
- prezentacja z zadaniami konkursowymi,
- karty do udzielania odpowiedzi,
- układanka literowa,
- karty oceny dla jury.

Przebieg konkursu:**Czynności organizacyjne:**

- opracowanie regulaminu konkursu, zaplanowanie terminu realizacji,
- przedstawienie uczniom i wychowawcom regulaminu i zakresu zagadnień,
- zwrócenie się do Rady Rodziców o sfinansowanie nagród,
- zgłoszenie reprezentacji klas do organizatorów (3 uczniów i wychowawca klasy),
- przygotowanie i przedstawienie nauczycielowi pytań dla drużyny przeciwnej,
- losowanie przed konkursem drużyny, której będą zadawane przygotowane przez daną klasę pytania dla przeciwnika,
- powołanie jury konkursu (dyrekcja, nauczyciel geografii, przedstawiciel Samorządu Uczniowskiego i Rady Rodziców).

Etapy konkursu:

- omówienie zasad obowiązujących w trakcie poszczególnych konkurencji:
Konkurs składa się z czterech etapów:
- I. **Pytania dla wszystkich** — drużyny odpowiadają na te same pytania. O ilości zdobytych punktów decyduje kolejność rozwiązania zadania przez drużynę.
- II. **Pytanie dla przeciwnika** — każda z drużyn przygotowuje po 2 pytania dotyczące zagadnień wybranych z listy przygotowanej przez nauczyciela.
- III. **Kto pierwszy, ten lepszy** — drużyny rywalizują w zdobywaniu punktów za przedstawiane pytania.
- IV. **Va banque** — w tej części drużyny wybierają pytanie za określoną liczbę punktów, w przypadku nieudzielenia lub udzielenia błędnej odpowiedzi punkty są odejmowane.
- podsumowanie przez jury wyników konkursu,
- osoby biorące udział w konkursie otrzymują oceny za aktywność oraz drobne nagrody ufundowane przez Radę Rodziców IX LO,
- ewaluacja zajęć.

Literatura

Kop J., Kucharska M., Szkurłat E., *Geografia społeczno-ekonomiczna*. Wyd. Szkolne PWN, Warszawa 2003

Wład P., *Zbiór zadań*, Wyd. Ortus, Piaseczno 2002

Wład P., *Geografia. Człowiek gospodarzem Ziemi (zakres rozszerzony)*. Wyd. Ortus, Piaseczno 2003

<http://uk.wikipedia.org>

<http://www.travel-images.com>

<http://www.earthinpictures.com/pl>

Punktacja za zadania w konkursie geograficznym „Wielkie miasta świata”

PYTANIE		PUNKTY	
		MAX.	OTRZYMANE
I ETAP			
1		10	
2		6	
3		9	
4		6	
5		3	
II ETAP			
1		2	
2		2	
III ETAP*			
1			
2	A	1	
	B	1	
	C	1	
	D	1	
3	A	3 lub 2 lub 1	
	B	3 lub 2 lub 1	
	C	3 lub 2 lub 1	
IV ETAP**			
1		„+” lub „-” 5 lub 10	

III ETAP*

PYT. 1

+6 pkt dla klasy, która zgłosi się pierwsza

+4 pkt dla klasy, która zgłosi się druga

+2 pkt dla klasy, która zgłosi się trzecia

+1 pkt dla klasy, która zgłosi się czwarta

(z zakończonym zadaniem).

PYT. 3

3 pkt — za rozpoznanie miasta po pierwszym zdaniu opisu

2 pkt — za rozpoznanie miasta po drugim zdaniu opisu

1 pkt — za rozpoznanie miasta po trzecim zdaniu opisu.

IV ETAP**

za zadanie można postawić **10** lub **5 pkt**; gdy odpowiedź jest:

- poprawna — punkty są dodawane
- błędna — punkty są odejmowane.

Zadania konkursowe

ETAP I

PYTANIA DLA WSZYSTKICH

PYTANIE 1

Z rozsypanych grup liter ułóż nazwy dziesięciu wielkich miast świata.

Uwaga, jedną grupę liter można wykorzystać tylko raz!

SE MA UN NG
ST DAK RA EY
RZ KA OS LI
DN NAI RO TA
OT ON WA YM
BO UL BI SY LO

Boston
Nairobi
Seul
Sydney

Dakka
Oslo
Rangun

Lima
Ottawa
Rzym

PYTANIE 2

W tabeli wymieniono nazwy państw, w których w ciągu ostatnich 50 lat przeniesiono stolicę do innego miasta. Przyporządkuj państwu nazwę obecnej i dawnej stolicy.

UWAGA: Do tabeli wpisz symbole, którymi oznaczono stolicę.

KRAJ	AKTUALNA STOLICA	DAWNA STOLICA
1. BRAZYLIA		
2. KAZACHSTAN		
3. NIGERIA		
4. PAKISTAN		
5. TANZANIA		
6. WYBRZEŻE KOŚCI SŁONIOWEJ		

AKTUALNE STOLICE
I. ABUDŻA
II. ASTANA
III. BRASILIA
IV. DODOMA
V. ISLAMABAD
VI. JAMUSUKRO

DAWNE STOLICE
A. ABIDŻAN
B. ALMA-ATA
C. DAR-ES-SALAAM
D. LAGOS
E. RAWALPINDI
F. RIO DE JANEIRO

ODPOWIEDŹ

KRAJ	AKTUALNA STOLICA	DAWNA STOLICA
1. BRAZYLIA	III. BRASILIA	F. RIO DE JANEIRO
2. KAZACHSTAN	II. ASTANA	B. ALMA-ATA
3. NIGERIA	I. ABUDŻA	D. LAGOS
4. PAKISTAN	V. ISLAMABAD	E. RAWALPINDI
5. TANZANIA	IV. DODOMA	C. DAR-ES-SALAAM
6. WYBRZEŻE KOŚCI SŁONIOWEJ	VI. JAMUSUKRO	A. ABIDŻAN

PYTANIE 3

Spośród wymienionych stolic wskaż 9 tych, które nie są największymi miastami w swoich krajach:

Amsterdam Kair Pretoria
Dżakarta Caracas Dakar Rabat
Taszkent Berno Delhi Ankara
Brasilia Wellington Pekin
Nairobi Waszyngton

ODPOWIEDŹ

Amsterdam Kair Pretoria
Dżakarta Caracas Dakar Rabat
Taszkent Paryż Delhi Ankara
Brasilia Wellington Pekin
Nairobi Waszyngton

PYTANIE 4

Rozpoznaj miasta przedstawione na zdjęciach:

1

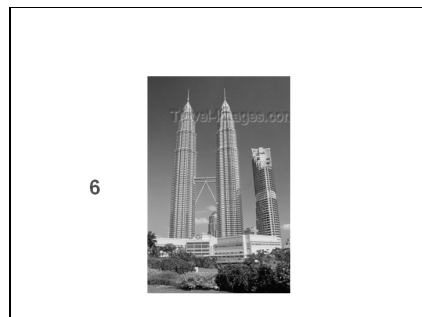
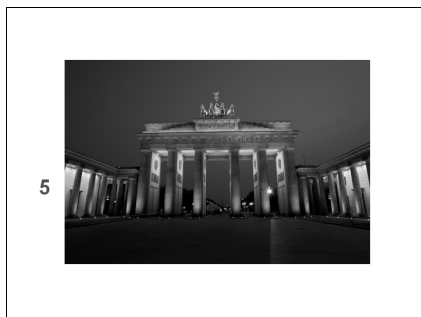

2

3

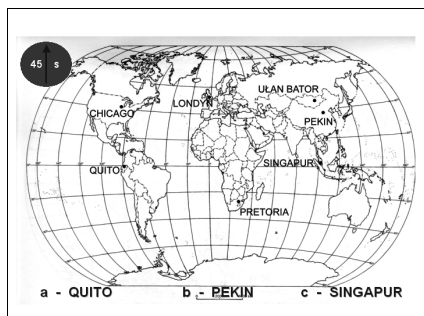
ODPOWIEDŹ

1. RIO de JANEIRO
2. POZNAŃ
3. KAIR
4. SYDNEY
5. BERLIN
6. KUALA LUMPUR
7. PARYŻ

PYTANIE 5

Który wśród przedstawionych na mapie zespołów miejskich charakteryzuje się:

- największą wysokością nad poziomem morza?
- największą liczbą ludności?
- jest jednym z największych portów morskich na świecie?

ETAP II

PYTANIE DLA PRZECIWNIKA

PYTANIE 1

2a → 2e

Wymień trzy miasta w Polsce, które pełnią funkcję komunikacyjną (węzły komunikacyjne).

PYTANIE 2

2e → 2b

W jakim państwie znajduje się miasto z piosenki zespołu ABBA, którą zadebiutował na konkursie Eurowizji?

PYTANIE 3

2b → 2d

Wyjaśnij pojęcie *konurbacja*, przedstaw przykład z Polski i świata.

PYTANIE 4

2d → 2c

Wymień cztery miasta wchodzące w skład megalopolis NIPPON.

PYTANIE 5

2c → 2a

Jak nazywa się miasto położone nad Zatoką Benin u ujścia rzeki Niger?

PYTANIE 6

2a → 2b

Największe miasto w Azji to ...

PYTANIE 7

2b → 2c

Jak nazywa się tradycyjna siedziba władz miejskich?

PYTANIE 8
2c → 2d

Największym portem morskim
na świecie jest ...

PYTANIE 9
2d → 2e

Wymień dwa miasta
w Polsce, które pełnią
funkcję uzdrowiskową.

PYTANIE 10
2e → 2a

Jak nazywa się miasto
ze znanego musicalu
położone nad jeziorem Michigan?

ETAP III

**KTO PIERWSZY,
TEN LEPSZY**

PYTANIE 1
Rozpoznaj miasto

Nowy Jork

PYTANIE 1
Rozpoznaj miasto

Londyn

PYTANIE 1
Rozpoznaj miasto

Paryż

PYTANIE 1
Rozpoznaj miasto

Moskwa

PYTANIE 2

Wymień 4 pozytywne i 4 negatywne
konsekwencje urbanizacji

konsekwencje urbanizacji	
pozytywne	negatywne
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

PYTANIE 3

Na podstawie opisu rozpoznaj miasta
(z Polski i ze świata):

- Gdy w Warszawie jest południe, to mieszkańcy tego miasta dopiero się budzą. Ruchliwy port położony jest nad Cieśniną Florydzką.
- Latem, w czerwcu, trudno wytrzymać z gorąca, bo Słońce świecące w zenicie praży jak ogień. Znajdują się tu liczne zabytki, stare miasto *La Habana Vieja* wpisane jest na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO.
- Miasto było ulubionym miejscem Ernesta Hemingwaya, który spędził tu 20 lat.

HAWANA

PYTANIE 4

Na podstawie opisu rozpoznaj miasta
(z Polski i ze świata):

- Czwarte pod względem liczby ludności miasto w Polsce.
- Przepływa przez nie pięć rzek: Bystrzyca, Oława, Ślęza, Widawa i Odra, nad którymi góruje 220 mostów.
- Historyczna stolica Śląska, dziś stolica województwa dolnośląskiego.

WROCLAW

PYTANIE 5

Na podstawie opisu rozpoznaj miasta
(z Polski i ze świata):

- Na światowej liście UNESCO miasto to zajmuje 8 miejsce pod względem atrakcyjności turystycznej.
- Położone jest na ponad 40-tu wyspach, w delcie rzeki Newy, spiętych 396 mostami.
- Jego budowę rozpoczęli najznakomitsi architekci Europy w 1703 roku na polecenie Piotra I.

SANKT PETERSBURG

ETAP IV

Va banque

PYTANIE 1

Jak nazywa się
miasto
położone na
dwóch
kontynentach
oraz cieśnina,
nad którą się
znajduje?

STAMBUL
Cieśnina BOSFOR

PYTANIE 2

Rozpoznaj
przedstawiony na
schemacie typ
zespołu
miejskiego.
Przedstaw
przykład z Polski
i ze świata.

Aglomeracja
monocentryczna
np.: Warszawa,
Londyn

PYTANIE 3

Wymień dwa przykłady megalopolis.

San – San,
Chicator,
Nippon, Benelux

PYTANIE 4

Przedstaw przykłady trzech miast na świecie, które pełnią funkcję ośrodków kultu religijnego.

Rzym, Mekka,
Stambuł, Waranasi
i inne

PYTANIE 5

Wymień przykłady czterech miast, z różnych kontynentów, które są miastami portowymi.

KONIEC

*Wiesława Krysztofowicz — doradca metodyczny geografii
Ewa Szymczak — IX LO w Gdyni*

Krystyna Skalska

Uczyć myśleć i wyciągać wnioski

Na każdej lekcji powinniśmy ćwiczyć się w roli człowieka myślącego. Lekcje to nie tylko te w klasowej ławce czy przed komputerem, ale też w bibliotece, na wycieczce, w parku podczas akcji sprzątania świata i te podczas tworzenia wystaw z różnych okazji. Na lekcjach wychowania fizycznego też trzeba myśleć, przewidywać sytuacje i rozwiązywać problemy.

Uczę przedmiotów ekonomicznych, a kiedy moi dorośli uczniowie mają problemy ze zrozumieniem zasad funkcjonowania Giełdy Papierów Wartościowych i zasad inwestowania na giełdzie, wykorzystuję różne metody pracy na lekcji.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Podstawowe informacje o Giełdzie Papierów Wartościowych i rynku kapitałowym.

Cele zajęć:

Uczeń potrafi:

- porządkować i wykorzystywać informacje z różnych źródeł na temat Giełdy Papierów Wartościowych i rynku kapitałowego;
- wykorzystać zdobytą wiedzę w działaniach praktycznych;
- ocenić swoją pracę, wskazać błędy i dokonać korekty.

Metody pracy:

- elementy wykładu, prezentacja
- praca w grupach
- praca z tekstem
- pantomima
- telegram.

Środki dydaktyczne:

- podręcznik: Jarocka Ewa, *Finanse*, Difin, Warszawa 2003
- Bernard & Colli, *Słownik ekonomiczny i finansowy*
- publikacje Giełdy Papierów Wartościowych, ulotki, broszury
- wyniki sesji giełdowej
- komputer — strona internetowa www.gpw.pl

- foliogram — praca konkursowa M. Hawełko „Giełdę pojąć się ośmielił”
- zestawy zadań dla grup
- rzutnik, kartki papieru.

Sposób realizacji:

Etap	Planowanie pracy uczniów	Uwagi metodyczne	Inne uwagi
I Nawiązujący	1. Sprawy organizacyjno-porządkowe. 2. Zapisanie tematu lekcji.		
II Postępujący	3. Nauczyciel przedstawia krótkie wprowadzenie do tematu lekcji i wyjaśnia znaczenie nowych wyrażen. 4. Uczniowie sporządzają krótką notatkę w zeszytach przedmiotowych. 5. Prezentacja pracy konkursowej Małgorzaty Hawełko „Giełdę pojąć się ośmielił”. 6. Nauczyciel dzieli klasę na grupy i przydziela zadania do wykonania. 7. Uczniowie wykonują zadania. 8. Lider grupy prezentuje odpowiedzi na pytania.	prezentacja prezentacja karty z zadaniami do wykonania grupa 5 — pantomima	załącznik nr 1 załącznik nr 2 załącznik nr 3
III Rekapitulacja	9. Podsumowanie lekcji — Dlaczego Jaś stracił zainwestowane na giełdzie pieniądze? 10. Na kartce papieru uczniowie wpisują swoje odczucia dotyczące lekcji, zginają kartkę w taki sposób, aby kolejna osoba nie mogła odczytać poprzednio zapisanej treści. 11. Zadanie domowe. Wykorzystaj tabelę wyników giełdy z dnia poprzedniego do oceny przebiegu sesji giełdowej.	telegram	

Załącznik nr 1

Wprowadzenie

Gospodarkę można porównać do organizmu, którego głównym elementem jest rynek kapitałowy. Spotykają się na nim ci, którzy posiadają oszczędności i chcą je pomnożyć, oraz ci, którzy pieniędzy potrzebują.

Kapitału na rozwój potrzebują przede wszystkim przedsiębiorstwa, ale również państwo na pokrycie wydatków budżetowych. Inwestorami na rynku kapitałowym są też osoby fizyczne zainteresowane lokowaniem na nim swoich oszczędności.

Centralną instytucją na rynku kapitałowym jest Giełda Papierów Wartościowych, często nazywana mózgiem gospodarki.

Wskazania giełdy mobilizują oszczędności oraz kapitał inwestycyjny, kierując strumień pieniędzy tam, gdzie będzie najefektywniej spożytkowany. Giełda bywa kapryśna i nieracjonalna.

Odzwierciedla zmienne nastroje inwestorów i realne procesy gospodarcze, ale w dłuższym okresie czasu mówi prawdę o stanie gospodarki, kondycji firmy. Instrumentami rynku kapitałowego są papiery wartościowe o charakterze: wierzycielskim (np. obligacje), własnościowym (np. akcje), praw pochodnych (np. kontrakty terminowe).

Papiery wartościowe, będące przedmiotem obrotu na rynku kapitałowym, mogą być nabywane na rynku publicznym (ogólnie dostępnym) i niepublicznym (dostępnym dla określonych inwestorów). Gra na giełdzie odbywa się wg określonych zasad, różnymi instrumentami, a wyniki tej gry są podawane do publicznej wiadomości.

Nad prawidłowością wprowadzania na giełdę papierów wartościowych, składania zleceń kupna — sprzedaży, przebiegiem sesji czuwają powołane do tego instytucje.

Dowiedzmy się, jak skutecznie poznać giełdę Jaś.

Załącznik nr 2¹⁾

Leży Jasio na tapczanie, zmięte, brudne ma ubranie,
kalesony ma dziurawe, a na prześcieradle — kawę.
Jasio leży, wzdycha, ziewa — żyć już mu się odechciewa,
telewizor ma włączony... Patrzy nieco przerażony,
a tam miast znajomych twarzy — prezenterek, dziennikarzy,
stoi postać znakomita (z kimś się tam gorąco wita...).
To minister! — Pan Kołodko! (Jaś zachłysnął się szarlotką).
A tymczasem z fal eteru dźwięk dochodzi słów tak wielu,
takich mądrych, takich ważnych.
Jaś nie pojął ich, nie każdy
wiedzę posiadał tak ogromną!
Jasio zrobił minę skromną:
— Wstyd! Słów tylu nie pojmuję, ignorancją emanuję,
czas tę plamę na honorze zmazać wreszcie — trudny orzech do zgryzienia
(słów tych brzmienie źle mu wpływa na krążenie).
Zrobił się okropnie blady, wzrok wbił w ekran.
— Nie ma rady, będę słuchał i nauczę się tych waszych słownych sztuczek!
Więc Jaś słucha: *obligacja, rynek, giełda, indeks, akcja*.
— Dziś podejmę słów wyzwanie! — *Giełda!* Niech się *giełda* stanie!
Giełdę pojąć się ośmielę!

¹⁾ Praca Małgorzaty Hawełko „Giełdę pojąć się ośmielił” — artykuł napisany na konkurs szkół ponadpodstawowych „Chcesz być dziennikarzem” organizowany przez FERK (Fundację Edukacji Rynku Kapitałowego) w 2004 r., pierwsza edycja. Wydawca FERK.

Wkrótce znalazł gdzieś w słownikach definicji spory wykaz
 (o! niedużo ma literek), wszystkie mądre i uczone,
 Jasio zwątpił — lecz pod koniec dnia udręki, poświęcenia,
 znał na pamięć ich znaczenia.
 Recytował przy kolacji żonie definicję *akcji*,
 Dzieciom mówił o *maklerze*, *smerfach*, *bessie* i *partnerze*.
 Raptem przyszło mu do głowy:
 — Kupię *papier wartościowy*,
 wszakże giełdę znam dokładnie, na wrywki, gdzie popadnie,
 mogę więc bez żadnej trwogi wstąpić w giełdy złote progi.
 Śwince zabrał, co oszczędził, włożył kapcie i popędził.
 Giełda była niedaleko, przy parkingu, za apteką.
 Wkroczył Jasio dumnym krokiem, zerknął jednym, drugim okiem...
 Patrzy — krawat z garniturem (razy tysiąc!) i koszule
 same białe — jak w reklamie — żel na włosach, zamieszanie...
 Chciał uciekać przerażony, lecz miał honor do obrony.
 Poszedł kupić papier nowy, taki, prawda, „wartościowy”.
 Jak mu poszło na początku, nie powiedział nam z rozsądku.
 Gdy domyślić się staramy — wiemy: całkiem był splukany,
 bo z formułek wyszły nici, gdy praktyki Jaś się chwycił.
 Przyznał w końcu — stracił wszystko, zbyt wierzył definicjom.
Ważny morał stąd wynika: najważniejsza jest praktyka.

Załącznik nr 3

Proszę wykorzystać stronę internetową www.gpw.pl, podręcznik, broszury i ulotki giełdy, podręcznik oraz słownik i podać odpowiedzi na następujące pytania:

GRUPA 1

Podaj charakterystyczne cechy rynku kapitałowego. Wymień instrumenty, jakimi obraca się na tym rynku. Jaką postać mają papiery wartościowe?

GRUPA 2

Podaj definicję Giełdy Papierów Wartościowych. Zapoznaj się z historią powstania GPW w Warszawie i sporządź krótką notatkę.

GRUPA 3

Wyszukaj — w dostępnych materiałach — definicję akcji i obligacji. Dokonaj podziału obligacji wg kryterium czasu, emitenta i oprocentowania. Wyjaśnij, na czym polega uprzywilejowanie akcji.

GRUPA 4

Wykorzystaj treści zawarte w zgromadzonych pomocach dydaktycznych do porównania obowiązków emitenta akcji i obligacji oraz praw obligatariusza i akcjonariusza wg poniższego schematu:

Obligacja	Akcja
<u>Emitent</u>	<u>Emitent</u>
<u>Obligatariusz</u>	<u>Akcjonariusz</u>

GRUPA 5

Wyjaśnij znaczenie pojęć:

Rynek byka
Rynek niedźwiedzia
Hossa
Bessa

Zaprezentuj znaczenie tych pojęć w postaci pantomimy.

GRUPA 6

Wyjaśnij, według jakich systemów odbywają się notowania akcji i obligacji na warszawskiej giełdzie. Podaj wskaźniki giełdy warszawskiej.

Wesoły wierszyk powoduje, że uczniowie zaczynają się zastanawiać nad istotą inwestowania na giełdzie, sięgają po materiały na ten temat. Zadają mnóstwo pytań. Dyskutujemy poważnie o poważnych sprawach. Ile można zarobić, inwestując w papiery wartościowe? Ile można stracić?

Dlaczego tak się dzieje? Kiedy już posiadziemy wystarczająco dużo wiedzy na temat inwestowania na giełdzie — idziemy na wycieczkę do Domu Maklerskiego. Wszelkie wątpliwości wyjaśni makler.

Podejmujemy też próbę inwestowania... w internetowej grze giełdowej.
Spróbujcie i Wy, Drodzy Czytelnicy!

Krystyna Skalska
doradca metodyczny przedmiotów zawodowych

Polecamy...

...wszystkim nauczycielom

Autor książki „Radość życia. O sztuce miłości i akceptacji” — Leo F. Buscaglia — to obecnie wykładowca University of Southern California. Wcześniej uczył w szkole podstawowej i średniej. Ta po raz pierwszy czytelnikowi polskiemu udostępniona przez Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne pozycja to fascynujący zbiór wykładów o sensie życia i sposobach wyboru drogi życiowej.

Buscaglia przypomina znaczenie słowa „edukacja”. Pochodzi ono od łacińskiego *educare*, co znaczy ‘prowadzić, przewodzić’. A więc, wg autora, przewodzić, „czyli mieć w sobie entuzjazm, rozumieć siebie, rozkładać to wszystko przed innymi i pokazywać”.

Proponowane wykłady pokazują właśnie, jak to robić, by owego entuzjazmu, radości życia nie utracić; więcej, mówią, jak poprzez uczenie innych bogacić samego siebie. Autor przestrzega, jak nie popaść w rutynę i uchronić się przed budowaniem fałszywego wizerunku wszechwiedzącego nauczyciela. Przypomina, że każdy człowiek, a więc i uczeń, jest niepowtarzalny, a my, nauczyciele powinniśmy pamiętać, na czym polega sens kształcenia: „Zamiast napychać ludzi faktami, powinniśmy pomagać im odkrywać własną niepowtarzalność, uczyć, jak ją rozwijać i pokazywać, jak się nią dzielić”. I tu przywołuje od lat znaną pedagogom anegdotę o zwierzętach, które, chcąc otworzyć szkołę, opracowują program nauczania. Warto, gdy za bardzo stajemy się w swej pracy schematyczni, mało spontaniczni, mieć tę historię przed oczyma.

Jeżeli chcemy sami odczuwać radość, satysfakcję z wykonywania tego zawodu, musimy, wg autora, pamiętać o kilku sprawach: nie przypinać etykietek uczniom, zauważać ich w klasie, umieć do nich mówić, stosując właściwe, pozytywne słowa niedziałające destrukcyjnie. My, nauczyciele musimy znaleźć sposób, by mówić dzieciom: „Jesteś kimś więcej niż po prostu osobą, która czyta. Jesteś kimś więcej niż zwykłą osobą, która słucha. Jesteś nieskończonością”.

Ten wykładowca o włoskich korzeniach całą swoją książką uczy nas, jak osiągnąć radość życia, polubić siebie, by potem dawać. Jako przestrożę przypomina słowa wielkiego filozofa Ericha Fromma, który twierdził, że całe nieszczęście współczesnych polega na tym, że ludzie umierają, zanim się w pełni narodzą.

Zachęcając do przeczytania tej fascynującej książki, przytoczę kilka z listy słów, które — jak sądzi autor — mogą prowadzić do tego, co najważniejsze:

Radość — bo sprawia, że idziemy naszą drogą, śpiewając, śmiejąc się i tańcząc.

Właściwa wiedza — bo dostarcza narzędzi potrzebnych w tej podróży.

Mądrość — bo sprawia, że umiemy wykorzystać wiedzę zgromadzoną przez pokolenia w celu jak najlepszego odkrywania naszej obecności, naszego „teraz”.

Współczucie — bo pomaga akceptować, traktować z łagodnością i wyrozumiałością ludzi różniących się od nas, kiedy z nimi idziemy, kiedy ich mijamy lub obchodzimy na naszej drodze.

Harmonia — bo pomaga akceptować naturalne koleje życia.

Kreatywność — bo pozwala rozpoznawać i odkrywać nowe możliwości i nieprzetarte ścieżki.

Elżbieta Cymerys
doradca metodyczny języka polskiego

☞ Buscaglia L.F., *Radość życia. O sztuce miłości i akceptacji*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007

...wszystkim nauczycielom

W związku z rosnącym zainteresowaniem koncepcją oceniania kształtującego polecam publikację Danuty Sterny „Ocenianie kształtujące w praktyce”. Jest to wydanie Centrum Edukacji Obywatelskiej wykorzystujące przykłady z kursu internetowego „Akademii Szkoły Uczącej Się”.

Autorka krok po kroku przedstawia sposób wprowadzania oceniania kształtującego. Zaznacza ważną rolę nauczyciela, który rozumie konieczność wprowadzania zmian w celu osiągania lepszych wyników w nauczaniu. W kolejnych rozdziałach znajduje się opis sposobu określania celów lekcji, kryteriów oceniania pracy uczniów, a także funkcji spełnianej przez ocenę sumującą i kształtującą.

W części dotyczącej pracy z rodzicami zaprezentowano sposoby informowania o osiągnięciach dzieci w szkole.

Istotnym elementem koncepcji oceniania kształtującego są „pytania kluczowe”, które według autorki:

- pokazują uczniom szerszą perspektywę zagadnienia,
- są ściśle związane z celem lekcji,
- dotyczą głównej problematyki lekcji,
- mają spowodować zainteresowanie ucznia tematem.

Formułowanie tych pytań to jeden z trudniejszych etapów pracy nauczyciela. Autorka przedstawia uniwersalne zasady tworzenia tego rodzaju pytań. W rozdziale „Techniki zadawania pytań” dowiadujemy się, w jaki sposób wykorzystywać błędne odpowiedzi i jak długo czekać na odpowiedź ucznia.

W całej publikacji zaprezentowano refleksje nauczycieli-praktyków, stosujących ocenianie kształtujące w swojej pracy. Sądzę, że zapoznanie się z tymi przemysleniami przybliży zainteresowanym problemy, jakie może napotkać nauczyciel na początku pracy z uczniami. Autorka podkreśla, że uczeń, uczestnicząc w zajęciach, uczy się odpowiedzialności za swoją naukę. Służy temu między innymi ocena koleżeńska i samoocena. Ocenianie kształtujące zmienia relacje nauczyciel — uczeń,

„czyni z nich zawodników tej samej drużyny, w której razem pracują nad tym, aby uczeń mógł skuteczniej uczyć się”.

Książkę polecam zainteresowanym pedagogom, którzy chętnie podejmują nowe wyzwania w swej pracy z uczniami.

Elżbieta Mazurek
konsultant GODN

☞ Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2006

...nauczycielom nauczania zintegrowanego

„Pozwólmmy dzieciom myśleć” Mirosława Dąbrowskiego — to zbiór informacji i refleksji na temat rzeczywistego zakresu oraz poziomu opanowania podstawowych umiejętności matematycznych uczniów klas III kończących I etap kształcenia oraz analizy czynników środowiskowych i edukacyjnych wpływających na te umiejętności.

Publikacja ta to zarazem podsumowanie współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny projektu „Badania umiejętności podstawowych wśród uczniów klasy trzeciej szkoły podstawowej”.

W opracowaniu zaprezentowano wyniki badań i przykłady uczniowskich rozumowań w zakresie kilku podstawowych dla tego etapu kształcenia umiejętności matematycznych. Analiza tych wyników, jak wskazuje w przedmowie autor, jest dobrą okazją do refleksji nad stanem polskiej edukacji początkowej oraz panującymi w szkole stereotypami edukacyjnymi.

Struktura opracowania to 8 rozdziałów:

Struktura systemu dziesiętnego z krótkim przypomnieniem historii powstania i wprowadzenia. Przykłady od zadania typowego i w konsekwencji najprostszego, bo z kilkoma dobrymi rozwiązaniami, do trudnego nietypowego. To zadanie, stawiające ucznia w nowej sytuacji, jest swoistym testem, na ile potrafi posługiwać się swoją wiedzą w zakresie struktury systemu dziesiętnego oraz na ile wiedza ta ma charakter operacyjny.

Kolejne problemy przedstawiono w formie pytań — „Czy w nauczaniu pierwszeństwo ma rozumienie sensu czy symbolu?”, „Dylemat — cyfra czy liczba?” i tajemnicze „Rozpakować woreczek?”.

Obliczenia proste i złożone. Operowanie liczbami już od najwcześniejszych lat edukacji buduje intuicję i wyobrażenie dotyczące podstawowych działań matematycznych. Za zdecydowanie najtrudniejszy element edukacji matematycznej autor uznaje rozumienie symboli i operowanie nimi. To właśnie symbole, a właściwie brak ich zrozumienia jest źródłem największych niepowodzeń szkolnych. Rozdział jest bogato ilustrowany przykładami sprawności rachunkowej dzieci, czyli elementu edukacji matematycznej, który jest podstawowym i najobszerniejszym celem edukacji elementarnej.

Stosowanie różnych strategii liczenia. Rozdział rozpoczyna wprowadzenie do stosowania algorytmów. Autor wskazuje, iż jest to najbardziej stabilny obszar tematyczny matematyki szkolnej, a zarazem jedno z najważniejszych i najbardziej czasochłonnych zagadnień matematycznych polskiego nauczania początkowego.

Ze względów metodycznych autor wskazuje, że poznawanie konkretnego algorytmu to proces. Algorytm powinien „rozwijać się” wraz z dzieckiem i może rozwijać się w różny sposób i w różnym tempie (stosownie do indywidualności ucznia) — to ważne przesłanie pedagogiczne.

Rozwiązywanie zadań tekstowych. Analiza kilku szkodliwych stereotypów. Zachęta do wielokrotnego próbowania mimo niepowodzeń w trakcie rozwiązywania zadania tekstowego. O metodach wspierania procesu wyobrażania problemu i budowania percepcji jego struktury. Wspieranie się w toku analizy treści zadania szkicowaniem i rysowaniem, budowaniem tabel oraz budowaniem systemu pytań naprowadzających.

Obliczanie obwodu prostokąta. Dlaczego w polskim nauczaniu początkowym tradycyjnie jest tak mało geometrii? Czy jest to dział matematyki trudny, czy łatwy? Autor wskazuje na zasadniczą trudność metodologiczną nauczania tego działu edukacji. Fakt ten związany jest z kanonem nauczania geometrii (kolejność i hierarchia treści). Wspomniany wymóg „trafia” na pustkę w zakresie wiedzy nieformalnej. Uczeń nie może w toku nauczania odwołać się do intuicji i analogii. W ocenie autora można jednak z powodzeniem pokusić się o odstępstwo od kanonu. Podstawą takiego podejścia muszą być stosowane w celach poglądowych dobre modele.

Dostrzeganie i stosowanie prawidłowości. Matematyka nie powinna ograniczać się do abstrakcji, a wręcz powinna uczyć i prowadzić do wiedzy o charakterze uniwersalnym. Powinna wdrażać do dostrzegania prawidłowości i badania związków, szczególnie przyczynowo-skutkowych, oraz wnioskowania, argumentowania i przekonywania (dowodzenia).

Analfabetyzm czy alfabetyzm matematyczny? Autor zastanawia się, czy ze względu na powszechność zjawiska braku elementarnych umiejętności posługiwania się na co dzień narzędziami matematycznymi mamy już do czynienia z poważnym zjawiskiem społecznym, tzn. analfabetyzmem matematycznym.

Warto zajrzeć do opracowania i poszukiwać wraz z autorem odpowiedzi na to pytanie. Książka bogato ilustrowana przykładami zadań matematycznych. Obszerne i trafne komentarze metodyczne może wspomóc nauczycieli kl. I–III w owocnej refleksji o nauczaniu matematyki i zrozumieniu źródeł stereotypów. Lektura na pewno pomoże w doskonaleniu własnego warsztatu pedagogicznego.

Gorąco polecam!

Krystyna Ciesielska
doradca metodyczny nauczania zintegrowanego

☞ Dąbrowski M., *Pozwólmy dzieciom myśleć*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa 2006